

Частина 3.

Громадсько-політичне ЖИТТЯ

Еволюція автономістських змагань та формування системи регіональної влади

Суспільно-політичні процеси в Закарпатській області на початковому етапі незалежності України відбувалися в умовах правової невизначеності, пошуку конституційного дизайну України. Скориставшись цим, місцева номенклатура прагнула розширити регіональні права і повноваження, пропонувала різні проекти щодо майбутнього Закарпаття в суверенній Україні – автономії, самоврядної території, вільної економічної зони тощо.

В нових історичних умовах ідея автономії Закарпаття відроджується напередодні проголошення незалежності України. На засіданні Товариства карпатських русинів 29 вересня 1990 року прийнято «декларацію про повернення Закарпатській області статусу автономної республіки». У ній заперечувалися правильність і законність законодавчих актів ВР СРСР і УРСР 1945 – 1946 років про возз'єднання Закарпатської України з УРСР, єдиними законними і чинними визнавалися рішення про утворення 8 жовтня 1938 року автономної Підкарпатської Русі у складі Чехословаччини.

У вересні 1991 року питання про автономний статус краю мало бути винесене на розгляд VII позачергової сесії обласної ради народних депутатів, яка з перервами тривала до 31 жовтня. Проти автономії Закарпаття виступили націонал-демократичні сили краю, які влаштували пікетування обласної

ради з вимогами її розпуску. Під тиском пікетувальників питання про автономію 28 вересня 1991 року було розглянуто під кутом «статусу Закарпаття в незалежній Україні», а голова обласної ради та обласного виконавчого комітету Михайло Волощук подав у відставку. Але вже 31 жовтня скликається нове засідання обласної ради, на якому за відсутності пікетувальників ухвалюється рішення про проведення разом з президентськими виборами місцевого референдуму про автономний статус Закарпаття.

Деяко раніше, 14 вересня 1991 року Берегівська районна рада прийняла рішення про проведення місцевого референдуму щодо утворення в межах Берегівського району угорського автономного округу.

Отже, 1 грудня 1991 року разом з президентськими виборами та Всеукраїнським референдумом щодо проголошення незалежності України, на Закарпатті відбулися ще 2 референдуми: обласний та місцевий (Берегівський район). На запитання обласного референдуму «Чи бажаєте Ви, щоб Закарпаття отримало із закріпленням у Конституції України статус спеціальної самоврядної території як суб'єкта у складі незалежної України і не входило у будь-які інші адміністративні утворення?» 78 % закарпатців дали позитивну відповідь. В Берегівському районі 81,4 % жителів дали позитивну відповідь на запитання «Чи бажаєте Ви утворення в Берегівському районі угорського автономного округу?».

У цей час на посаді голови обласної ради і обласного виконкому перебував Михайло Країло, якого Указом Президента від 26 березня 1992 року було призначено Представником Президента в Закарпатській області. Президент України Леонід Кучма ініціював прийняття Закону «Про представника Президента України» 5 березня 1992 року для створення виконавчої управлінської вертикалі. Згідно з ним, Представник Президента ставав найвищою посадовою особою державної виконавчої влади в області та районі. На базі обласних і районних виконавчих комітетів утворювались адміністрації, які виводились з під підпорядкування відповідних рад.

Після автономістських домагань восени-взимку 1991 – 1992 років у області зберігається спадкоємність влади, а тому партійна управлінська еліта свою діяльність спрямовує на реалізацію рішень ухвалених на обласному та районному референдумах.

6 березня 1992 року Закарпатська обласна рада вирішила просити ВР України прийняти розроблений ініціативною групою закон «Про спеціальну адміністративну територію Закарпаття» та визнати національність русин. У свою чергу 28 квітня 1992 року сесія Берегівської районної ради схвалила проект закону «Про угорський автономний територіальний округ» і направила звернення на його підтримку до обласної ради та до ВР України. Як рішення обласної, так і Берегівської районної рад не знайшли позитивної підтримки в Києві, крім президентського Указу про створення на території області вільних економічних зон.

У протистоянні з автономістськими домаганням частини закарпатського політикуму народжується опозиція діючій владі, яку на той час уособлю-

вав успішний бізнесмен, лідер народно-демократичних сил області Віктор Бедь.

На президентських виборах 1994 року закарпатська владна еліта і націонал-демократичні сили краю підтримала чинного на той час Президента Леоніда Кравчука, хоча вибори виграв Леонід Кучма. В першому турі виборів (26 червня 1994 р.) найбільшу кількість голосів виборців на Закарпатті отримали Леонід Кравчук – 49,7 % та Леонід Кучма – 16,8 %. У другому турі (10 липня 1994 р.) перемогу на Закарпатті отримав Леонід Кравчук з 70,5 % голосів виборців, в той час як Леонід Кучма отримав 25 %.

Одним із головних завдань нового Президента України було відновлення управлінської вертикалі, яка стала слабкою внаслідок виборів голів обласних рад і підпорядкування їм обласних виконкомів. У результаті компромісу між президентом та Верховною Радою України 8 червня 1995 року був підписаний Конституційний договір терміном дії на 1 рік. Відповідно до нього знову змінювалася структура влади на місцях. Знову як у 1992 – 1994 роках обласні та районні ради позбавлялись своїх виконавчих органів. Натомість вводилися посади голів обласних і районних адміністрацій, які і повинні були керувати роботою виконавчих комітетів. Головою Закарпатської обласної державної адміністрації (ОДА) Указом Президента Л. Кучми був призначений голова обласної ради Сергій Устич.

Після прийняття Конституції 28 червня 1996 року закінчився період правової та інституційної невизначеності в Україні. В Основному Законі було чітко сказано, що Україна – це унітарна, централізована держава з сильною президентською владою, яку уособлюють на місцях Голови державних адміністрацій. «Територіальний устрій України ґрунтується на засадах єдності та цілісності державної території, поєднання централізації і децентралізації у здійсненні державної влади, збалансованості соціально-економічного розвитку регіонів, з урахуванням їх історичних, економічних, географічних і демографічних особливостей, етнічних і культурних традицій».

Відповідно до нової Конституції новопризначений голова Закарпатської ОДА Сергій Устич склав з себе депутатські повноваження, а на своє місце в Іршавському виборчому окрузі представив київського юриста й бізнесмена Віктора Медведчука. У цей період обласна влада також підтримувала «партію влади» – Народно-демократичну партію України (НДП), лояльно ставилася до НРУ та Партії «Реформи і порядок» (ПРП). Опозиціонували до обласної влади політичні сили, які виступали проти політичного курсу Леоніда Кучми, а саме: ВО «Громада» Павла Лазоренка, Комуністична партія України (КПУ), Соціалістична партія України (СПУ) та ряд інших партій.

Напередодні президентських виборів у грудні 1999 року Указом Президента Леоніда Кучми від 5 травня 1999 року головою Закарпатської ОДА було призначено Віктора Балогу, мера м. Мукачево. Разом з ним управлінські посади в області отримали: Іван Різак (перший заступник губернатора, очільнику СДПУ(о) в області), Володимир Приходько (голова обласного осередку

НДП), Василь Лінтур (голова обласного осередку Партії промисловців і підприємців України (ПППУ)) тощо.

У першому турі президентських виборів 31 жовтня 1999 року перемогу на Закарпатті отримав Леонід Кучма, набравши найбільшу кількість голосів виборців – 54,7 %. Інші претенденти на найвищу посаду в державі мали наступні результати: Євген Марчук – 16,4 %, Олександр Мороз – 8,2 %, Наталія Вітренко – 4,3 %, Петро Симоненко – 3,3 %, Юрій Костенко – 2,5 %, Геннадій Удовенко – 1,5 %.

В другому турі виборів за Леоніда Кучму проголосувало 84,5 % виборців, а за Петра Симоненка – 9,7 %. Явка виборців у другому турі була більшою на 230 тисяч чоловік. В даному випадку показовою була дія адмінресурсу на користь чинного президента.

Весною 2000 року Леонід Кучма ініціював референдум з приводу внесення змін до Конституції щодо повноважень та структури Верховної Ради України. На референдум були винесені запитання про додаткове право розпуску парламенту президентом, про зняття недоторканості з народних депутатів, про скорочення чисельності ВР України до 300 депутатів, про запровадження двопалатного парламенту. Явка виборців на Закарпатті була 97,9 % (найвища за роки незалежності) при цьому на всі запитання закарпатці дали позитивну відповідь. Позитивну відповідь на поставлені запитання дали громадяни всією Україною, але рішення референдуму так і не були втілені в реальну політичну практику. Неймовірно високий рівень явки виборців надавав підстави окремим спостерігачам заявляти про випадки фальсифікації результатів народного волевиявлення.

Подальші політичні події на Закарпатті розвивалися у форматі протистояння голови ОДА Віктора Балого з фінансово-політичним угрупованням, яке очолювали Віктор Медведчук та Григорій Суркіс, а в Закарпатті представляли Іван Різак та члени його команди. Віктор Балоба вийшов з лав СДПУ(о) і оголосив департизацію органів влади в області. Сам Віктор Балоба, змінивши політичну орієнтацію починає співпрацювати з прем'єр-міністром України Віктором Ющенко, а після його відставки також подав заяву про відставку.

Новим очільником Закарпатської ОДА 2 червня 2001 року був призначений Геннадій Москаль. Спочатку він намагався дотримуватись політичної лінії СДПУ(о) в області, оскільки вона входила до сфери інтересів фінансово-політичної групи Віктора Медведчука і Григорія Суркіса. Але в подальшому сконцентрував свою діяльність на підтримку проурядової виборчого блоку «За єдину Україну» на місцевих і парламентських виборах.

Після парламентських виборів 2002 року головою ОДА призначили керівника обласного осередку СДПУ (о) Івана Різак. Свою діяльність він розпочав з наступу на опозицію, яку уособлював Віктор Балоба та його команда. Одним із напрямків роботи Івана Різак стали кадрові зміни, які торкнулися всіх сфер суспільного життя області: голів районних адміністрацій, начальників управлінь ОДА, начальників силових структур (начальник УМВС в Закарпатській області, начальник обласної Державної автоінспекції, голова

Державної податкової адміністрації, начальник управління СБУ в Закарпатській області), директора філармонії, обласного драматичного театру, стадіону «Авангард», директорів шкіл та інших. Такі зміни – це не що інше, як монополізація влади однією політичною силою в межах області. Поза межами впливу СДПУ (о) залишилось лише м. Мукачево, де мером був обраний Віктор Балоба, який очолював обласну структуру ВБ В. Ющенко «Наша Україна». Оскільки Віктор Балоба був обраний і народним депутатом, то він залишив посаду міського голови, обравши мандат народного депутата України. По цій причині в Мукачеві були призначені перевибори міського голови на 29 червня 2003 року.

Резонансними були президентські вибори 2004 року. За результатами першого туру найбільшу кількість голосів виборців набрали Віктор Ющенко – 39,9 % та Віктор Янукович – 39,26 %. Другий тур виборів відбувся 21 листопада з небаченою до того часу фальсифікацією результатів волевиявлення за допомогою підроблених документів, використанням великої кількості відкріпних талонів, з якими їздили по Україні спеціально утворені групи та представники інших виборчих технологій. Результати голосування в II турі були наступними: Віктор Янукович – 49,46 %, Віктор Ющенко – 46,61 %. 24 листопада ЦВК офіційно оголосила про перемогу на виборах Віктора Януковича.

Події, які відбулися в Україні після оголошення результатів другого туру президентських виборів, увійшли в українську історію як «помаранчева революція». Розпочалася вона з оголошення попередніх результатів виборів 21 листопада 2004 року і завершилася 23 січня 2005 року після інавгурації Віктора Ющенко на Майдані Незалежності.

Свої особливості мали дані процеси і в Закарпатті. На той час одним із найсильніших політичних гравців області була місцева організація СДПУ(о). На неї орієнтувалася в своїй діяльності низка приватних газет, а у силу займаних партійцями посад – і державні ЗМІ обласного рівня. Об'єднані соціал-демократи мали в 2004 році найбільш розбудовану структуру в області, їхня офіційна чисельність сягала 33 тисяч. Таким чином, СДПУ(о) була однією з найбільш підготовлених до президентських виборів 2004 року політичних сил в області.

Паралельно із СДПУ(о) працювала команда обласної партійної організації Партії регіонів на чолі з відомим підприємцем Олександром Ледидою, який за часів губернаторства Віктора Балоби у 1999 – 2000 роках був його заступником. Стосунки між СДПУ(о) та Партією регіонів перед виборами 2004 року склалися непрості. Якщо до лютого 2004 року. Партія регіонів йшла у фарватері політики СДПУ(о), то після обрання в лютому 2004 року Олександра Ледиди головою обласного осередку регіоналів ситуація змінилася: Партія регіонів намітила власний шлях розвитку. Але соціал-демократи об'єднані і регіонали формально були змушені залишатись союзниками, оскільки у травні 2004 року між ними було підписано угоду про спільні дії з підтримки єдиного кандидата на посаду Президента України.

Штаб Віктора Януковича на Закарпатті очолив Отто Шпенник, хоча фактично усіма процесами (в тому числі й розподілом коштів) керували представники з СДПУ(о). Винятком були лише кілька регіонів області – Хустський, Тячівський і Перечинський, де «регіоналам» вдалося взяти під свій контроль кампанію. Але формально союз між СДПУ(о) і Партією регіонів зберігався аж до листопада 2004 року (до подій на стадіоні «Авангард» у м. Ужгород, на якому 26 листопада були затримані озброєні бандити, котрі готувались для силового розгону мітингуючих громадян).

Другим за рівнем впливу і потужністю було місцеве відділення блоку В. Ющенко «Наша Україна», очолюване народним депутатом Віктором Балогою. Коло його партнерів майже не змінилося з парламентських виборів 2002 року. Висловили підтримку Віктору Ющенку обласні осередки політичних партій блоку «Наша Україна» – Конгрес українських націоналістів (КУН), Українська народна партія (УНП), Народний Рух України (НРУ), Українська республіканська партія (УРП) «Собор».

Слід відзначити і про впливовість кількох місцевих політико-бізнесових груп, об'єднаних навколо лідерів місцевого масштабу. Це передусім група Сергія Ратушняка – народного депутата ВР України, який підтримав Віктора Ющенко. Продовжував зберігати популярність у мешканців Хуста їхній міський голова Михайло Джанда, який очолював обласну організацію УНП, яка також орієнтувалася на підтримку кандидатури Віктора Ющенко. На Свалявщині вплив на настрої місцевого електорату мав позафракційний депутат і голова правління ЗАТ «Алекс» Олександр Кеменяш, який також став на сторону опозиції.

Перший тур президентських виборів на Закарпатті відбувся згідно з виборчим законодавством 31 жовтня 2004 року. Голосування у першому турі пройшло в області, як і у всіх регіонах України, відносно спокійно. У першому турі президентських виборів 2004 року Віктор Ющенко здобув 46,61 %, а Віктор Янукович – 37,57 % (Віктор Янукович отримує перемогу лише у Березівському виборчому окрузі). Закарпаття – єдина область на заході держави, де Віктор Ющенко здобув менше 50 % голосів виборців.

Складова відносно слабого результату В. Ющенко в першому турі – позиція найбільш чисельних національні меншини краю – угорців та румунів. У цілому їх було 180 тисяч чоловік, і вони у першому турі надали перевагу Віктору Януковичу.

Віктор Балоба, керівник виборчого штабу Віктора Ющенко на Закарпатті, визнав помилку в питанні співпраці з угорською громадою в першому турі. Висновки було зроблено і голова Товариства угорської культури Закарпаття Микола Ковач у Києві підписав угоду з Віктором Ющенком про співпрацю на виборах і після них.

У другому турі президентських виборів у голосуванні взяло участь 620 448 закарпатців, тобто 67,51 % від загальної кількості виборців, що на 0,59 % більше, ніж у першому турі. За підсумками повторного голосування за кандидата в Президенти України Віктора Ющенко проголосувало 55 % виборців, що взяли участь у виборах, за Віктора Януковича – 40,07 %.

Численні порушення під час виборчої кампанії, попередні результати голосування в другому турі, а також активна агітаційна робота прихильників Віктора Ющенка зумовило те, що вже на наступний день після виборів в Ужгороді почалася акція протесту, яка поступово охопила все місто. 22 листопада на ужгородську площу Театральна вийшли відстоювати перемогу свого кандидата понад 10 тис. осіб. Кількісно лави протестуючих весь час збільшувалися.

В наступні дні акції протесту продовжувалися. А 25 листопада 2004 року в столицю Закарпаття приїхали десятки тисяч демонстрантів з інших міст і районів області, які пройшлися її центральними вулицями з гаслами на підтримку Віктора Ющенка. Мітинги і маніфестації пройшли в усіх районних центрах краю. На площі Народній біля будинку обласної ради було утворене наметове містечко – «закарпатський майдан».

Переголосування другого туру виборів Президента України 26 грудня відбувалося в спокійній обстановці, без конфліктів. За результатами підрахунку голосів В.Ющенко отримав дві третини голосів закарпатців, а Віктора Янукович – трохи більше чверті. Цей результат все ж контрастує з результатами сусідніх прикарпатських областей, де за Віктора Ющенка проголосували від 80 % (у Чернівецькій області) до 94 % у Львівській і 96 % у Івано-Франківській області.

Після зміни влади в Києві за результатами президентських виборів, суттєві зміни у владних структурах різного рівня відбулися і на Закарпатті. Перш за все головою Закарпатської ОДА Указом Президента Віктора Ющенка 4 лютого 2005 року призначений Віктор Балоба. Відтак і на всі ключові владні посади в області були висунуті члени його команди (голови районних державних адміністрацій, судді, прокурори, керівники силових структур тощо). Пробувши на посаді голови ОДА півроку, Віктор Балоба був призначений Міністром з надзвичайних ситуацій, а його посаду з жовтня 2005 року обійняв Олег Гаваші.

Президентські вибори 2010 року у Закарпатті також мали ряд особливостей, які відрізняли область від інших регіонів України. Насамперед, це надзвичайно низька участь населення у голосуванні (за даними ЦВК – 56,5% у першому колі та 56,37% – у другому). Закарпатська область виявилася єдиним регіоном, де у першому колі перемогу здобув В.Янукович (29,7% – у першому та 41,55% – у другому), а у другому – Ю.Тимошенко (26,3% – у першому та 51,66% – у другому). Результати виборів мали кардинальний вплив на зміни в системі владних відносин.

Після завершення президентських виборів 3 березня 2010 року ВР проголосувала більшістю голосів (243) за недовіру уряду Ю. Тимошенко. А 11 березня 2010 року, у парламенті створено коаліцію «Стабільність і реформи», до якої увійшли Партія регіонів, КПУ, «Блок Литвина», окремі депутати від БЮТ і НУНС. В той же день коаліція сформувала Кабінет Міністрів М. Азарова.

Для легітимації своєї діяльності (оскільки формування коаліції на по-фракційних засадах суперечило нормам чинної Конституції) 14 липня

2010 року 252 народні депутати подали позов до Конституційного Суду про конституційність Закону «Про внесення змін до Конституції України» №2222-IV» (8 грудня 2004 р.), який передбачав перехід від президентсько-парламентської до парламентсько-президентської форми правління.

1 жовтня 2010 року Конституційний Суд України визнав таким, що не відповідає Конституції України Закон «Про внесення змін до Конституції України» від 8 грудня 2004 року №2222-IV у зв'язку з порушенням процедури його розгляду та прийняття. В результаті відбулося повернення до Конституції 1996 року, а відтак і до президентсько-парламентської форми правління. Таким чином, почалася узурпація влади В. Януковичем і його командою.

У Закарпатті, як і по Україні загалом після виборів відбулися кардинальні кадрові зміни. 18 березня 2010 року Указом Президента України В. Януковича головою Закарпатської обласної адміністрації був призначений голова ЗОО Партії регіонів О. Ледида. Заступниками стали І. Бушко (перший), В. Феєр, В. Гоблик, І. Качур, В. Закурений (керівник апарату ОДА). Через певний час Президент України призначив і нових голів районних адміністрацій (всі представники Партії регіонів). Відбулися нові кадрові призначення і в силових структурах області (МВС, СБУ).

Місцеві вибори 2010 року черговий раз показали своєрідну специфіку. На політичній арені краю явною перевагою користуються партії центристського напрямку без жорстких ідеологічних догм. Закарпаття стало єдиною областю в Україні, де перемогла ПП «Єдиний центр» (лідер В. Балоба). В обласній раді вона, отримала 45 мандатів (разом із мажоритарниками) із 108. Партія регіонів здобула 36 мандатів. ВО «Батьківщина» отримало лише 8. Значну роль зіграло те, що вона отримала лише одну перемогу в мажоритарних округах. Для прикладу, «ЄЦ» провів 25 мажоритарників, а Партія регіонів – 20. Уперше в обласній раді представлені ПП «Фронт змін» – 6 мандатів і ПП «Сильна Україна» – 4. Соціалістична партія задовольнилася всього одним депутатом. Менше, ніж минулого скликання, здобули й дві угорські партії – разом 7 мандатів. ПП «Фронт змін» – єдина в Україні політична сила, якій вдалося не тільки зберегти отриманий результат президентських виборів, а й примножити його.

Президентські та місцеві вибори 2010 року суттєвим чином змінили позиціонування політичних сил в області та плин суспільно-політичного життя краю, який відбувався тепер під впливом латентного протистояння Партії регіонів та ПП «Єдиний центр».

Кардинальні зміни у суспільно-політичному житті регіону відбулися за наслідками Революції Гідності 2013 – 2014 років, коли пратично повністю були змінені керівники усіх управлінських структур краю. Відтак боротьба за домінування розпочалася між пропрезидентськими силами (Петро Порошенко) та ПП «Єдиний центр» (Віктор Балоба). Протистояння продовжилося на парламентських виборах 2014 року, але так і не завершилося місцевими виборами 2015 року.

Регіональна політична еліта

Регіональні політичні еліти відіграють значну роль у розвитку регіонів. Особливо це стосується управлінських та адміністративних еліт, які покликані формувати нормативний, бюджетний, податковий, організаційний, управлінський регіональний простір для успішної діяльності органів регіональної влади й управління. Аналіз проблеми формування і функціонування регіональних політичних еліт дозволяє виявити їх специфічні особливості та тенденції творення. Регіональні еліти виступають провідниками загальнонаціональної політики на місцях, слугують опорою всього державного механізму.

Незважаючи на існуючі характерні відмінності, впродовж декількох останніх десятиліть центральні та регіональні політичні еліти перебували в чітко вираженій ієрархічній системі, де перша виконувала переважаючу роль над другою. Проте саме демократичні зміни в суспільних відносинах зламали традиції й привнесли новий імпульс у взаємовідносини між центром і регіоном, особливо в напрямку формування самих еліт. Для періоду кризи комуно-радянської системи й лібералізації суспільно-політичних відносин характерною ознакою стало те, що регіональними політичними лідерами ставали надіслані з центру керівники (умовно «чужі»), або ж ті з місцевих, кому вдавалося більше сподобатися тому ж таки центру (умовно «свої»). Для останніх важливим було вміння залишитися «в правильній позиції» як для центру, так і для регіональних еліт. Важливо було, щоб «чужий» лідер, який приїздив, як правило, зі своєю командою знайшов спільну мову з частиною тих еліт, котрі в силу певних обставин реально не могли претендувати на передові ролі в ешелоні регіональної еліти. Така група місцевих соратників ставала хорошим підґрунтям для найшвидшої адаптації «чужих» в середовищі регіонального політикуму.

У іншому випадку, «свій» представник регіональної еліти міг за сприятливих умов швидко піднятися по елітній загальнодержавній драбині не завжди відстоюючи інтереси «свого» регіону, хіба що, інтереси останнього співпадали з інтересами центру. У такому разі, «свій» лідер вбивав двох зайців – вписувався в стратегію центру і виконував забаганки регіону. Ця тенденція витворилася як стала домінанта останнього десятиліття радянської політичної системи. Відтак, регіональні еліти, котрі не мали можливість домінувати і впливати на центральну еліту намагалися використати будь-яку помилку «привілейованих», а подекуди й свідомо «підставити» останніх. Така ситуація переростала в міжкланову боротьбу.

З початком перебудовних процесів, а особливо на зламі 1980-х – 1990-х років регіональні еліти швидше за інших відчули можливість розширення своїх повноважень. Одночасно вирости амбіції регіональних лідерів, котрі отримали більший простір для реалізації власних інтересів. У цей час з'явилися дві групи осіб, що претендували на роль регіональних еліт. До першої слід відносити «демократичних романтиків», котрі на хвилі суспільної лібералізації вийшли передусім із середовища місцевої інтелігенції. Джерелом

їхньої активності стали гасла повернення історичних традицій, відродження національної культури, збереження духовних, освітніх і мовних цінностей. Ця група претендентів на елітний Олімп очолила національно-визвольну боротьбу українців новітнього часу, була в когорті провідників перших опозиційних громадсько-політичних організацій, котрі очолили масовий спротив монополії Комуністичної партії СРСР.

Другу групу склали вихідці із комуно-радянської та комсомольської номенклатури, котрі пристосовувалися до суспільних змін і виражали бажання переоцінки загальнонаціональних цінностей, проектуючи власні управлінські здібності в трансформаційних процесах.

На *1 етапі* регіонального елітотворення (1989 – 1994) у декількох регіонах унаслідок альтернативності виборчих процесів до владних ешелонів потрапили так звані «демократичні романтики». Проте переважна більшість народних обранців виявилися професійно та організаційно не готовими до реалій управління. Переважно вони оперували демагогічними гаслами, а відтак на наступному етапі елітотворення майже без бою віддали свої позиції другій групі регіональних еліт, котрі зуміли пристосуватися до нових реалій і поєднали управлінські здібності й уміння з вимогами часу.

У цей час відбувалася постійна боротьба з політичною монополією комуністів, політична сила котрих була все ж домінуючою. Це був етап формування нового політичного спектру в регіоні, процес своєрідної інституціоналізації громадсько-політичних організацій у краї. Починаючи з 1990 року поряд з функціонуванням різних громадських структур, у регіоні розпочався процес конституювання обласних організацій загальнонаціональних партій. Процес утвердження політичного плюралізму в Закарпатті відбувався в двох напрямках: створення нових опозиційних інституцій та відродження традиційних (історичних). Відтак, лідери останніх виголошували акт відродження історичної справедливості.

2 етап регіонального елітотворення (1995 – 1998) характерний поверненням до владного Олімпу партійно-радянської номенклатури (тільки незначний прошарок «романтиків» відстояв свій статус), яка швидко адаптувалася до нових викликів часу. У цей час в умовах унітарного розвитку України регіональна еліта дедалі більше потрапляє в системну залежність від центру, оскільки фінансові гарантії стабільності розвитку регіонів залишилися за центром, а управлінські кадри стали формуватися на місцях синтезуючи інтереси центру і регіону. Разом з цим, важливим моментом регіонального елітотворення залишився процес формування еліт на основі політико-культурних традицій регіону.

На цьому етапі проявився й конфлікт між старою і новою елітами. Останні, переважно, вже не були вихідцями із комуно-радянської управлінської школи, а торували собі шлях за допомогою домовленостей владних і бізнесових груп. Таким чином, відбувається рекрутування еліт серед молодих і успішних у бізнесі людей. Сформовані на попередньому етапі структури використовувалися представниками регіональної еліти для самореклами і з

можливістю якнайвигідніше сподобатися й продати свій продукт центральній еліті (передусім, через вияв ідеологічної вірності, ревного відстоювання демократичних засад тощо).

На 3 *етапі* регіонального елітотворення (1998 – 2003) відбувся процес поступового зрощення еліти з бізнесом. Інтереси політичної і бізнесової еліти тісно переплелися, а подекуди склалися обставини залежності прийняття політичних рішень в регіонах від бізнесінтересу.

У цей час регіональна еліта почала інтегруватися навколо монопольних політичних партій в регіоні. Таким чином відбувалася соціал-демократизація регіональної еліти. СДПУ (о) зуміли залучити до своїх лав різношерстну політично й економічно громадськість, причому не низову, а переважно знаних в суспільстві людей, представників керівних ланок різних установ і підприємств, молодь з лідерськими амбіціями. Це позначилося й на найвищому регіональному рівні. Так, керівником Закарпатської облдержадміністрації ще в липні 1995 році стає голова обласного осередку СДПУ (о) Сергій Устич. У травні 1999 року Президент України призначає головою ОДА знову ж таки члена СДПУ (о) Віктора Балого. У вересні 2002 року губернатором був призначений голова обласного осередку СДПУ (о) – Іван Різак. Він змінив практично все обласне керівництво (керівників відділів ОДА, голів РДА, керівників силових структур та ін.).

Проте, деякі перебільшення в роботі на різних рівнях представників цієї політсили призвели до природного зворотного ефекту, що й проявилось яскраво починаючи з 2003 року. Ще будучи головою ОДА Віктор Балого, невдоволений жорстким тиском на місця СДПУ (о) вступає в конфлікт з партією, виходить з її лав і оголошує про «департизацію органів державної виконавчої влади».

Відчуваючи неминучу втрату позицій СДПУ (о) в краї, більшість її якісного кадрового потенціалу розпочинають пошук нової «своєчасної» політичної сили. Покинуту об'єднаними соціал-демократами нішу заповнюють інші політичні організації (Партія регіонів, «Наша Україна», БЮТ), на допомогу яким прямує й місцева бізнеселіта. Породжені Помаранчевою революцією ПП НСНУ, ГП «Пора» вплинули на перегрупування політичних сил, а завдяки законному введенню в дію пропорційної виборчої системи скористалися роллю місцевих партійних осередків у суспільстві. Відтак партизація населення набула нових ознак, а лідерство – «партійно-кольорового» забарвлення. З іншого боку відчутною є залежність регіональної політичної еліти від центральних, у тому числі партійних, структур.

У цей же час з колись монолітної групи регіональної еліти формуються чотири елітні центри: Холдинг «Барва», ЗОО СДПУ(о) (згодом цю нішу займуть угруповання наближені до Партії регіонів), ГО «Громадянський альянс Закарпаття» (після втрати позицій сформується центр навколо БЮТ), Група «РІ.О.».

4 *етап* (2003 – 2010) характерний подальшими конфліктами й кризовістю регіональної еліти, котра не спромоглася ефективно відстояти свій статус

у загальнодержавному контексті й, більше того, за допомогою центру була втягнута в «місцеві розборки» з собі подібними ідеологічними та бізнесовими противниками.

5 етап (2010 – 2014) характерний повною залежністю місцевої еліти від центральних державних і партійних органів. Економічний потенціал регіональної еліти є незначним, а відносини центру і регіонів створюють прецедент розбіжностей на рівнях політичної свідомості, політичної активності й політичної діяльності в центрі та на місцях. Незважаючи на це, регіональна політична еліта є базисом загальнодержавної еліти, постійно кадрово підживлює й оновлює її. Вона формується шляхом призначення (органи державної адміністрації тощо) або шляхом участі й перемоги в регіональних виборах (так складається система рад).

6 етап (з 2014 року) пов'язаний із Революцією Гідності і заміною внаслідок неї всієї управлінської вертикалі в Закарпатті на представників політичних сил, які активно брали у ній участь на теренах краю (ПП «Блок Петра Порошенка», ПП «Народний фронт» та інших). Виросла роль громадських активістів.

Таким чином, на формування політичного образу регіону впливають його об'єктивні особливості, ступінь важливості регіонального фактору в системі владних відносин, персоналізація електорального вибору (фактор особистості політичного лідера).

Процес регіонального елітотворення є незавершеним. Однією із характерних ознак сучасної регіональної політичної еліти України стала її пасивність щодо законодавчих ініціатив, що безпосередньо стосувалися її статусу та компетенції. Традиційними залишаються бізнесінтереси регіональних елітних груп, намагання вплинути на перебіг загальнонаціональних подій.

Отже, можемо говорити про тенденції творення регіональної політичної еліти в Закарпатті крізь призму щонайменше шести етапів у процесі сучасного українського державотворення.

Керівники Закарпатської області

(перші секретарі обкому партії, голови Закарпатської ОДА і облради)

Прізвище, ім'я, по батькові	Термін перебування, посада, партійність
Генріх Бандровський	2 грудня 1980 – 8 лютого 1990 Перший секретар Закарпатського обкому КПУ
Михайло Волощук	10 лютого 1990 – 1 жовтня 1991 Перший секретар Закарпатського обкому КПУ
Михайло Країло	1 жовтня 1991 – 24 березня 1992 голова облради, з 24 березня 1992 Представник Президента України в Закарпатській області

Дмитро Дорчинець	31 березня 1992 – 10 липня 1994 голова облради
Сергій Устич	10 липня 1994 – 1 квітня 1998 голова облради, 10 липня 1995 – 5 травня 1999 голова Закарпатської ОДА, член СДПУ(о)
Іван Іванчо	1 квітня 1998 – 1 квітня 2002 голова облради
Віктор Балоба	5 травня 1999 – 31 травня 2001 голова Закарпатської ОДА, член НСНУ
Геннадій Москаль	1 червня 2001 – 27 вересня 2002 голова Закарпатської ОДА, підтримував ВБ «За єдину Україну»
Іван Різак	27 вересня 2002 – 22 січня 2005 голова Закарпатської ОДА, член СДПУ(о)
Микола Андрусь	17 квітня 2002 – 18 квітня 2006 голова облради, член СДПУ(о)
Віктор Балоба	4 лютого – 27 вересня 2005 голова Закарпатської ОДА, член НСНУ
Олег Гаваші	7 жовтня 2005 – 18 березня 2010 голова Закарпатської ОДА, член ПРП
Михайло Кічковський	18 квітня 2006 – 23 листопада 2010 голова облради, член НСНУ
Олександр Лецида	з 18 березня 2010 – 22 лютого 2014 голова Закарпатської ОДА, член Партії регіонів
Іван Балоба	з 23 листопада 2010 – 1 грудня 2015 голова облради, член ПП «Єдиний центр»
Валерій Лунченко	2 березня 2014 р. – 15 вересня 2014 р., голова Закарпатської ОДА, ПП «Народний фронт»
Василь Губаль	17 вересня 2014 р. – 15 липня 2015 р., голова Закарпатської ОДА, ПП «Єдиний центр»
Геннадій Москаль	з 15 липня 2015 року голова Закарпатської ОДА
Михайло Рівіс	з 1 грудня 2015 року голова облради

Еволюція партійної структури регіону

Аналізуючи розбудову партійної структури Закарпаття можна виокремити низку етапів, пов'язаних із домінуванням тієї чи іншої партії в області. Визначальним чинником домінування політичної партії є партійна належність чи партійна прихильність керівників Закарпатської ОДА.

1 етап: від початку перебудови до виборів у республіканську та місцеві ради (березень 1990 року). На цьому етапі (1989 – 1990 років) домінуючою політичною силою в області залишалась Комуністична партія Радянського Союзу (КПРС). Але охоплені пафосом загальнодемократичних ідей, ініційованих Москвою, національна інтелігенція, а потім і народні маси піднімають ідею національного відродження. Саме вона стає лейтмотивом діяльності нових політичних сил. Прискорювачем політичної боротьби стала підготовка до виборів у республіканську і місцеві ради народних депутатів. Одними з основних засобів дії опозиції стають мітинги, силові методи тиску на владу.

Значну підтримку нові опозиційні сили отримали за рахунок злюмпенованої і маргінальної частини суспільства, що дозволило підсилити агресивність рухів. Гасла на мітингах мали протилежний характер офіційній ідеології: альтернативою соціалізму поставлений капіталізм, інтернаціоналізму – націоналізм, державному червоному прапору – синьо-жовтий, чорно-червоний і т.п.

У 1989 році відбувається установча конференція Народного Руху України в Закарпатській області, а 5 листопада 1990 року зареєстрований перший альтернативний КПРС осередок політичної партії: нею стала Українська республіканська партія. Вони стають першими опозиційними до комуністів партійними структурами.

2 етап: 1990 – 1995 роки. Це етап формування початкового політичного спектру в регіоні. Для даного етапу був характерним процес інституціоналізації політичних організацій у краї. Починаючи з 1990 року поряд з функціонуванням різних рухівських структур та різного роду громадських організацій, у регіоні розпочався процес конституювання обласних організацій загальнонаціональних партій. Період утвердження партійного плюралізму в західних областях України відбувався не лише в напрямку створення нових опозиційних інституцій, специфікою регіону було відродження так званих «історичних партій», лідери яких неодноразово проголошували свою ідеологічну єдність з попередніми структурами. Саме тому, до перереєстрації органами юстиції України політичних партій, в області були зареєстровані і діяли переважно осередки національно-демократичних партій: Української республіканської партії (УРП) – 5 листопада 1990 року, Народної партії України (НПУ) – 28 серпня 1991 року, Української християнсько-демократичної партії (УХДП) – 14 листопада 1991 року, Української консервативно-республіканської партії (УКРП) – 21 липня 1992 року.

У цей же час на Закарпатті виникають і перші квазіпартійні утворення: Демократична ліга національностей Закарпаття (27 жовтня 1991 року) та Українська Народна Рада Закарпаття (УНРЗ). До її складу увійшло п'ять національно-культурних товариств.

Структурування політичних сил на лівому фланзі суспільно-політичного спектру почалося після серпневих подій 1991 року, в результаті яких Верховна Рада України видала постанови «Про тимчасове припинення діяльності Компартії України» (26 серпня) та «Про заборону діяльності Компартії України» (30 серпня). Нішу колишньої Компартії в області заповнили: Соціалістична партія України – 25 листопада 1991 року, Селянська партія України – 3 березня 1992 року. Організаційне становлення цих організацій в області відбулося за досить короткий термін. Після того, як ВР України прийняла постанову, яка дозволяла діяльність Комуністичної партії України (травень 1993 року), в області за досить короткий термін часу відбувається і структурування обласного осередку КПУ, якому вдалося привернути значну частину прихильників. Соціальною базою партії стали безробітні, колишні члени КПУ, ветерани, робітники, колгоспники.

На даному етапі становлення партійної структури краю починається й інституціоналізація центристських партій. Такими партіями в області були: Українська соціал-демократична партія (УСДП) – 15 січня 1991 року, Демократична партія України (ДемПУ) – 28 червня 1991 року, Партія демократичного відродження України (ПДВУ) – 27 вересня 1991 року, Соціал-демократична партія України (СДПУ) – 1 листопада 1991 року. Центристські партії мали досить слабкий вплив як на населення краю, так і на перебіг політичних процесів у області. Крім вище вказаних, до центристських партій можна віднести і Партію зелених України (ПЗУ), яка була створена 24 травня 1991 року. Процес її структуризації в області, її впливовість, пов'язані з вирішенням екологічних проблем (закриття Мукачівського військового аеродрому, припинення будівництва Пістрялівської радіолокаційної станції, заборона вирубування лісів і т.д.).

Не відзначалися впливовістю в області й партії ліберального спрямування: Ліберальна партія України (ЛПУ) та Ліберально-демократична партія України (ЛДПУ), зареєстровані відповідно 10 жовтня 1991 року та 17 липня 1992 року.

Таким чином, незважаючи на велику кількість різних партійних угруповань, вони мали слабкий вплив на політичні процеси в регіоні і були неспроможними повною мірою реалізувати суспільні інтереси через інститути і механізми влади.

3 етап: кінець 1996 року – кінець 2001 року. Він пов'язаний з інституціоналізацією центристських партій у партійній структурі області. Засвоєнню центристськими партіями електорального простору сприяла зміна балансу впливів у регіоні. В умовах біполярності суспільства та політичної невизначеності більшості населення, тяжіння до третьої, центристської врівноважу-

ючої сили виглядає природним процесом. Йдеться, перш за все, про обласні осередки НДП, АПУ та СДПУ(о).

У цей період відбуваються вибори до ВР України, органів місцевої влади (1998 рік) та вибори Президента України (1999 рік). На парламентських і місцевих виборах у Закарпатті впевнену перемогу отримує СДПУ(о). Це був початок політичного триумфу цієї партії в регіоні. Найбільш впливовими в закарпатському політикумі цього періоду були наступні партії: СДПУ(о), НРУ, КПУ, СПУ, СелПУ, ПРП, ВО «Громада». Завершується цей період інституціоналізацією всього партійного спектру області за схемою ліві – центр – праві і перегрупуванням партійно-політичних сил напередодні парламентських виборів 2002 року.

4 етап: початок 2002 року – кінець 2004 року. У даний період в області відбуваються наступні важливі події, які мали вплив на структуру партійного простору – парламентські, місцеві вибори (2002 рік) та вибори Президента України (2004 рік). У цей час боротьбу за впливовість в області вели наступні чотири політичні сили: ВБ «За єдину Україну» (ПР, АПУ, ПП «Трудова Україна», ПППУ), ВБ В.Ющенко «Наша Україна» (КУН, НРУ, УНР, ЛПУ, ПРП та ін), ВБ Ю.Тимошенко (ВО «Батьківщина», УРП, УНП «Собор», УСДП) та СДПУ (о).

Головним завданням обласної влади напередодні виборів було забезпечити підтримкою провладних політичних сил – СДПУ (о) та ВБ «За єдину Україну». Отримавши всі владні повноваження місцеві соціал-демократи заявили про відповідальність за соціально-економічний розвиток регіону. Проте своїми діями (суцільна партизація й відсутність конкретних дій у напрямку вирішення проблем краю) вони налаштувала проти себе не тільки всі опозиційні політичні сили краю, а й місцеву громадськість. Розв'язка настала після президентських виборів 2004 року, коли партія СДПУ (о) від поразки вже не змогла відновитись.

5 етап: початок 2005 року – осінь 2010 року. Починаючи з 2005 року партійна конфігурація в області під впливом президентської кампанії суттєво змінюється. Перш за все, слід відзначити, що на теренах краю з'являються політичні партії, народжені «Помаранчевою революцією» – ПП НСНУ, ГП «Пора». У цілому ж суспільно-політичне життя області проходило у форматі перегрупування політичних сил напередодні парламентських і місцевих виборів 2006 року, які вже мали проходити за партійними списками. Таким чином, вплив місцевих партійних осередків значно збільшився.

За результатами місцевих виборів у обласній раді була утворена коаліція, аналогів якої не було в Україні. Це ПР, ПП НСНУ, СПУ, ПУУ, ДПУУ, частина ВБ Ю.Тимошенко. Відбувся розкол у ВО «Батьківщина» на обласному рівні, який вплинув і на інституціоналізацію конфлікту між БЮТ і ПП НСНУ. Крім того, остаточно закріпилися домінуючі позиції ПП НСНУ в області. Однак у 2008 році в ПП НСНУ відбувся розкол, що призвів на теренах Закарпаття до появи нової політичної партії «Єдиний центр». Вплив останньої політичної

партії в краї набув монопольних масштабів, особливо у владних інститутах різних рівнів. Слід відзначити також появу в області ще одного молодого «електорального гравця» ГО «Фронт змін» (з 2009 року). Цей період партійної еволюції завершився муніципальною кампанією 2010 року.

6 етап: осінь 2010 року – кінець 2013 року. Його початок слід відраховувати від результатів місцевих виборів восени 2010 року. Щоправда орієнтовні зміни в партійному структуруванні вже були очевидними після перемоги на президентських виборах 2010 року лідера Партії регіонів Віктора Януковича. На даному етапі розпочалося новітнє переформатування партійних сил і подальша монополізація владних інститутів двома партіями-лідерами в Закарпатті – ПП (забрати крапку) «Єдиний центр» і Партія регіонів. Про це свідчить той факт, що тривідсотковий виборчий бар'єр на місцевих виборах у всіх районах області та містах обласного підпорядкування подолали лише ПП «Єдиний центр», Партія регіонів, ВО «Батьківщина» і ПП. «Фронт змін» (крім м. Берегово).

7 етап: з початку 2014 року. Для даного періоду характерне переформатування політичних сил за наслідками Революції Гідності. Домінуючими в партійній структурі краю стають політичні партії, які були утворені за наслідками Революції Гідності: 1) ПП «Блок Петра Порошенка», ПП «Народний фронт»; 2) Партії суто регіонального впливу: ПП «Єдиний центр», ПУУ – КМКС, ДПУУ; 3) Партії, які отримали перемогу за результатами місцевих виборів 2015 року: ПП «Відродження», ПП «Наш край».

Таким чином, еволюція партійного структурування постійно перебуває у динамічній площині, а переформатування їх впливу на свідомість населення та можливість приймати важливі для розвитку регіону рішення залежить від інтересів центральних партійних органів та владних повноважень на місцях. Відтак, аналізуючи діяльність осередків політичних партій у Закарпатській області за двадцять п'ять років незалежності України, слід, перш за все, акцентувати увагу на тих політичних партіях, які, насамперед, борються за голоси виборців та беруть активну участь у реалізації владних відносин, суспільно-політичному житті регіону.

Закарпатським обласним управлінням юстиції станом на січень 2016 року було зареєстровано 234 обласні осередки політичних партій. Динаміка їх легалізації є такою (подана після реєстрації у відповідності до Закону України «Про об'єднання громадян»): 1993 р. – 5; 1994 р. – 2; 1996 р. – 2; 1997 р. – 9; 1998 р. – 5; 1999 р. – 7; 2000 р. – 7; 2001 р. – 29; 2002 р. – 3; 2003 р. – 10; 2004 р. – 8; 2005 р. – 30; 2006 р. – 6; 2007 р. – 5; 2008 р. – 8; 2009 р. – 16; 2010 р. – 8; 2011 р. – 8; 2012 р. – 4; 2013 – 4; 2014 – 14; 2015 – 45.

**Основні групи осередків політичних партій на Закарпатті
за ідеологічним спрямуванням та метою діяльності,
zareєстрованих обласним відділом юстиції станом
на січень 2016 року**

№ з/п	Ідеологія, мета діяльності	Назва партій
1.	Комуністичні	КПУ, КПУ(о), КПРС, Комуністична партія трудящих, ВПТ та ін.
2.	Соціалістичні	СПУ, ПП «Союз лівих сил», ПСПУ, ВО лівих сил «Справедливість», Всеукраїнська партія Миру і Єдності та ін.
3.	Соціал-демократичні	СДПУ(о), СДПУ, ПП «Соціал-демократичний союз», УСДП, ХДПУ, Дем. ПУ та ін.
4.	Народно-демократичні	НДП, Народна партія, ПП «Нова демократія», ВО «Громада», ПП «Молода Україна», ПП «Прагматичний вибір», ВП «Нова сила», ПП «Держава», ПП «Віче», ПП «Україна соборна», ПНЕРУ, УП «Єдність» та ін.
5.	Ліберальні	ЛПУ, ЛДПУ та ін.
6.	Правоцентристські та лівоцентристські партії прагматичного спрямування	ВО «Батьківщина», ПП «Єдиний центр», ПРП, ПП «Трудова Україна», ПП «Відродження», ПП «Блок Петра Порошенка», ПП «Народний фронт», ПП «Опозиційний блок», ПП «Наш край» та ін.
7.	Консервативні	УНКП, УКП та ін.
8.	Націонал-демократичні	НРУ, УРП «Собор», ГП «Пора», ВО «Свобода», ПП «Правий сектор», ПП «Об'єднання «Самопоміч» та ін.
9.	Екологічні партії	ПЗУ, Зелена партія України, Зелена екологічна партія України «Райдуга», ПП «Партія екологічного порятунку ЕКО + 25 %» та ін.
10.	Націоналістичні партії	КУН, УНА, ПП «Організація українських націоналістів в Україні», ПП «Руський блок», ПП «Слов'янський народно-патріотичний союз» та ін.
11.	Партії захисту підприємництва	ПППУ, Партія малого і середнього бізнесу України та ін.
12.	Партії європейської інтеграції	ПП «Європейська платформа», ПП «Євротурбота», «Європейська партія України» та ін.

13.	Жіночі партії	ПП «Солідарність жінок України», ВПО «Жінки за майбутнє» та ін.
14.	Угорські загальнонаціональні партії	ПП «КМКС» Партія угорців України, Демократична партія угорців України.
15.	Політичні партії, які захищають інтереси різних верств населення	а) селянські партії – СПУ, АПУ та ін.; б) пенсіонерів – Партія пенсіонерів України та ін.; в) чорнобильців – УПС – СВІЧА, Всеукраїнська народна партія соціальної справедливості «Союз. Україна. Чорнобиль» та ін.; г) широких верств населення – Партія соціального захисту, Партія захисту знедоленого народу України та ін.
16.	Популістичні партії	Радикальна партія Олега Ляшка, ПП «УКРАЇНСЬКЕ ОБ'ЄДНАННЯ ПАТРІОТІВ – УКРОП», ПП «Партія простих людей Сергія Капліна» та ін.
17.	Екзотичні партії	Партія здоров'я, ПП «Яблуко», Партія гуманістів України, ПП «Совість України», Козацька партія України та ін.

Вибори до Верховної Ради України в Закарпатті

Уперше закарпатці залучилися на нових суспільно-політичних умовах до виборчих процесів 4 березня 1990 року, коли відбулись вибори народних депутатів Української РСР на мажоритарній основі. Цього дня депутатами Верховної Ради стали від Рахівського виборчого округу № 174 Іван Габор, від Свалявського виборчого округу № 175 Михайло Волощук, від Тячівського виборчого округу № 176 Віктор Бедь. Натомість від інших виборчих округів кандидатам знадобилося повторне голосування, яке відбулося 18 березня 1990 року. Згідно з ним від Ужгородського виборчого округу № 167 народним депутатом УРСР від Закарпатської області став Ігор Еліашевич, від Мукачівського виборчого округу № 168 – Володимир Данчевський, від Березівського виборчого округу № 169 – Василь Шепа, від Виноградівського виборчого округу № 170 – Андрій Поличко, від Іршавського виборчого округу № 171 – Іван Галас, від Мукачівського виборчого округу № 172 – Дмитро Кельман, від Перечинського виборчого округу № 173 – Іван Герц, від Хустського виборчого округу № 177 – Іван Попович.

На 1994 рік припали вибори до українського парламенту, які вперше проводилися за новим виборчим законом і мали на меті оновити склад депутатського корпусу Верховної Ради незалежної України. Мажоритарна виборча система залишила незмінними межі виборчих округів, а відтак і процедуру обрання депутатів. Це були перші повноцінні «незалежницькі» парламентські вибори. Незважаючи на значну кількість різних партійних угруповань, які заявили про себе в Закарпатській області напередодні парламентських

виборів 1994 року, жодне з них не стало достатньо впливовим. Серед них ДемПУ, НРУ, ПЗУ, СПУ та ін. Більшість з них не вирости у міцні організації, що були здатні виразити корінні інтереси певних прошарків суспільства. Вони мали слабкий вплив на політичні процеси в регіоні і були неспроможними повною мірою реалізувати суспільні інтереси через інститути і механізми влади. Серед причин цього були: відсутність у більшості із партійних керівників досвіду політичної діяльності; брак детально розроблених програм державного будівництва; руйнівний характер їх діяльності.

Головними конкуруючими напрямками напередодні виборів 1994 року на Закарпатті були націонал-демократичний і комуністичний. Участь осередків політичних партій у парламентських виборах була номінальною. У ході виборчого процесу не було відчутного тиску адмінресурсу. Електоральний простір поступово структурувався на лівих, правих, центристів та незалежних (безпартійних) кандидатів. Порівняно невеликими були фінансові витрати на організацію і проведення виборчої кампанії. Станом на 1994 року в Закарпатській області було утворено 10 виборчих округів (№ 167 – 176). За даними прес-служби Закарпатської обласної ради із 186 претендентів на кандидата в депутати відповідне посвідчення отримали 154 чоловіки. З них 119 були висунуті групами виборців, 29 – трудовими колективами, 6 – політичними партіями. В основному це були представники владних структур, лікарі, викладачі, юристи. 27 березня 1994 року народним депутатом України від Закарпаття було вибрано лише Ореста Климпуша від Рахівського виборчого округу № 172, який не мав гідної конкуренції. У всіх інших округах знадобилося повторне голосування між двома кращими претендентами. В інших округах ніхто з кандидатів не зміг набрати 50 відсотків + 1 голос виборців. У голосуванні взяли участь 71,9 відсотків виборців. Після другого туру (10 квітня 1994 року) обраними були депутати в шістьох виборчих округах; на повторних виборах (7 серпня 1994 року) обрали депутатів у Свалявському і Хустському виборчому окрузі, а в Ужгороді (167 виборчий округ) депутат так і не був обраний.

Таким чином, 10 квітня 1994 року народними депутатами України стали від Мукачівського виборчого округу № 168 Василь Улинець, від Березівського виборчого округу № 169 Михайло Товт, від Виноградівського виборчого округу № 170 Сергій Чейпеш, від Іршавського виборчого округу № 171 Сергій Устич, від Тячівського виборчого округу № 174 Іван Коршинський, від Ужгородського виборчого округу № 175 Михайло Данча.

Тільки внаслідок повторного голосування 7 серпня 1994 року від Свалявського виборчого округу № 173 народним депутатом України став Михайло Рябець, а від Хустського виборчого округу № 176 Микола Грабар. Найдовше вибирали народного депутата виборці від Ужгородського виборчого округу № 167. Ця епопея завершилася аж 17 грудня 1995 року, коли депутатом за результатами повторного голосування став Сергій Слободанюк. Відтак, сім з дев'яти обраних від області депутатів були представниками владних структур різного рівня (В. Улинець – перший заступник голови Закарпатської

облдержадміністрації, М. Товт – Представник Президента у Берегівському районі, С. Устич – перший заступник голови Закарпатської облдержадміністрації, О. Климпуш – міністр транспорту України, М. Рябець – завідуючий юридичним відділом Закарпатської обласної ради, М. Данча – Представник Президента України в Ужгородському районі, М. Грабар – голова комісії Київміськради з правопорядку та боротьби з організованою злочинністю.

У виборах до Верховної Ради 1998 року політичні партії виступали як окремі суб'єкти виборчого процесу, оскільки 225 депутатів обирались за партійними списками. У ЦВК було зареєстровано 21 партію і 9 виборчих блоків (19 партій), які брали участь у виборах. Отже, всього сорок політичних партій взяли участь у парламентських виборах 1998 року. За результатами голосування чотиривідсотковий виборчий бар'єр подолали сім партій і виборчий блок СПУ/СелПУ, які й розділили 225 депутатських мандатів: КПУ – 84 (24,65%), НРУ – 32 (9,4%), СПУ/СелПУ – 29 (8,5%), ПЗУ – 19 (5,4%), НДП – 17 (5,01%), ВО «Громада» – 16 (4,6%), ПСПУ – 14 (4,04%), СДПУ(о) – 14 (4,01%).

У Закарпатській області в п'яти виборчих округах балотувалось до ВР України 60 кандидатів, тобто на один мандат претендувало 12 чоловік (один з найнижчих показників по Україні). З них 25 реалізували право на самовисування (41,67%), а 35 були висунуті осередками політичних партій (58,33%). Тільки КПУ, ВБ СелПУ та СПУ, ПРП, СДПУ(о) змогли забезпечити представництво своїх кандидатів практично у всіх мажоритарних округах. Це свідчило про відсутність впливових лідерів у інших політичних партіях – суб'єктах виборчого процесу. Розподіл кандидатів за партійною належністю був наступним: КПУ (6), НРУ (2 в 2 округах), ВБ СелПУ і СПУ (4), ПЗУ (0), НДП (3), ВО «Громада» (2), ПСПУ (0), СДПУ(о) (4), АПУ (2), ПРП (4), УРП (1), УКРП (1), КУН (1), ХДПУ (1), ВБ НЕП (1), ПРВУ (2), ВБ «Менше слів» (1). Серед них народними депутатами ВР України другого скликання було 4 чоловік, підприємцями – 28 чоловік, працівниками соціально-культурної сфери та громадських об'єднань і ЗМІ – по 9 чоловік.

Перемогу в одномандатних округах отримали: Н. Шуфрич (СДПУ(о)) – (70 округ (м. Ужгород) – 16,8%), Г. Суркіс (СДПУ(о)) – (71 округ (м. Мукачево) – 63,42%), М. Ковач (безпартійний) – (72 округ (м. Берегово) – 29,27%), В. Медведчук (СДПУ(о)) – (73 округ (м. Іршава) – 90,17%), В. Жердицький (НДП) – (74 округ (м. Хуст) – 15,16%). Результати виборів у 71, 72, 73 округах були прогнозованими. У 73 виборчому окрузі балотувалися всього лише три кандидати, інші зняли свої кандидатури, розуміючи, що Віктор Медведчук не залишить їм ніяких шансів. Аналогічною була ситуація і в 71 виборчому окрузі, де балотувався Григорій Суркіс. Прогнозованою була і перемога М. Ковача (округ 72), голови Товариства угорської культури Закарпаття. Хоча в нього був достойний конкурент – голова Берегівської РДА, екс-депутат ВР України М. Товт.

У 70 виборчому окрузі перемогу мав отримати мер міста Сергій Ратушняк, але в останній день він був знятий ЦВК, не маючи, таким чином часу оскаржити це рішення. Перемога Нестора Шуфрича (СДПУ(о)) була в окрузі

невпевненою. Він отримав лише 16,8 відсотків голосів виборців, які брали участь у голосуванні. А якщо брати від загальної кількості виборців округу, то 10 відсотків. У 74 виборчому окрузі влада підтримала київського банкіра В.Жердицького, який завдяки адмінресурсу і фінансам отримав невпевнену перемогу, набравши лише 15,16 відсотків голосів виборців, які взяли участь у голосуванні. Тому цілком закономірно, що перемогу в одномандатних округах отримали члени СДПУ(о), які були готові до боротьби, і в п'яти виборчих округах набрали близько 51 відсотка голосів виборців, які взяли участь у голосуванні в Закарпатській області. Цей період підтвердив високий загальний рейтинг цієї партії на Закарпатті в 1998 році.

Важливою особливістю виборчої кампанії 2002 року стало те, що значна частина політичних сил для ефективної участі у виборчій кампанії внутрішньо структурувалася вже не в рамках окремих політичних партій. Політики перейшли до формування міжпартійних блоків і укрупнення політичних партій. На процес структурування мали значний вплив не ідеологічні чинники, а інші, зокрема, інтереси бізнесу, лояльність чи опозиційність до глави держави. Найбільш потужними партійними об'єднаннями стали виборчі блоки: ВБ В.Ющенко «Наша Україна», ВБ «За єдину Україну», ВБ Ю.Тимошенко. За результатами голосування до українського парламенту пройшли три політичні партії та три виборчі блоки: ВБ В.Ющенко «Наша Україна» – 23, 57 % (70 мандатів), КПУ – 19, 98 % (59 мандатів), ВБ «За єдину Україну» – 11, 77 % (35 мандатів), ВБ «Виборчий блок Ю. Тимошенко» – 7, 26 % (22 мандати), СПУ – 6, 87 % (20 мандатів), СДПУ(о) – 6, 27 % (19 мандатів). У одномандатних округах перемогу отримали представники наступних політичних сил: ВБ «За єдину Україну» – 65 мандатів, ВБ В.Ющенко «Наша Україна» – 42 мандати, КПУ – 5, СДПУ(о) – 5, СПУ – 3, ВБ «Єдність» – 2, УМП – 1, ПНЕРУ – 1, ВБ «Демократична партія України – Партія «Демократичний Союз» – 4, інші мандати отримали кандидати-самовисуванці.

Виборча кампанія 2002 року в Закарпатській області проходила без суттєвих порушень виборчого законодавства суб'єктами виборчого процесу. Найбільш потужно вона була організована і проведена в області ВБ «За єдину Україну» та СДПУ(о). Інші суб'єкти виборчого процесу (мова йде про осередки політичних партій) нічим особливим на електоральному просторі області себе не проявили. У Закарпатті за період виборчої кампанії побували всі лідери найбільш впливових виборчих блоків і політичних партій: Володимир Литвин (ВБ «За єдину Україну»), Віктор Ющенко (ВБ В.Ющенко «Наша Україна»), Юлія Тимошенко (ВБ Ю.Тимошенко), Віктор Медведчук (СДПУ(о)), Леонід Кравчук (СДПУ(о)) та інші. Зустрічі з виборцями лідерів політичних партій і виборчих блоків мали значний вплив на підвищення рейтингу очолюваних ними структур.

Чотиривідсотковий бар'єр голосів виборців у Закарпатській області в 2002 році подолали дві політичні партії і три виборчі блоки: 1. Виборчий блок В.Ющенко «Наша Україна» – 36,63%, 2. СДПУ(о) – 14,01%, 3. ВБ «За єдину Україну» – 10,26%, 4. КПУ – 6,01%, 5. ВБ Ю.Тимошенко – 4,4%.

Якщо парламентські вибори 1998 року проходили під домінуючим впливом СДПУ(о), то в 2002 році в Закарпатті найвищий рейтинг популярності мав ВБ В.Ющенко «Наша Україна». У партійних списках на виборах 2002 року було 60 представників від Закарпаття. Але, як і в 1998 році, їх місця були «непрохідними». Це є свідченням незначного впливу осередків партій Закарпаття на партійно-політичне розташування сил в Україні загалом. Серед закарпатців обраними до ВР України за партійними списками стали представники від КПУ (І. Мигович, М. Маркуш), ВБ В.Ющенко «Наша Україна» (Е. Матвійчук, І. Іванчо), СДПУ(о) (І. Різак).

Вибори 2006 року до Верховної Ради України відбувалися в умовах протистояння, яке не завершилося президентською кампанією 2004 року. Закарпатська область – це одна із трьох областей України, де на виборах до Верховної Ради України переміг Виборчий блок «Наша Україна». При явці виборців 61,6 відсотків результати виборів до Верховної Ради України в Закарпатській області були наступні: Блок «Наша Україна» – 25,79 відсотків, БЮТ – 20,7 відсотків, Партія регіонів – 18,56 відсотків, СПУ – 3,57 відсотків, Народний блок Литвина – 3,49 відсотків. Вищеназвані результати показують, що перемога Блоку «Наша Україна» в Закарпатті не є переконливою. Від Закарпаття до українського парламенту за результатами виборів потрапили лише чотири депутати: Е. Матвійчук (Партія регіонів), О. Кеменяш (БЮТ), О. Ледида (Партія регіонів), І. Кріль (Блок «Наша Україна»). Вперше виступили суб'єктами виборчого процесу й регіонально-етнічні партії. У місцевих виборах в Закарпатті вперше брали участь дві партії, які представляли інтереси угорської національної меншини України – це Партія угорців України (КМКС) та Демократична партія угорців України.

Закарпатська область за підсумковими результатами позачергових парламентських виборів у 2007 році стала єдиною, де переміг Блок «Наша Україна – Народна Самооборона». Слід відзначити, що тенденція останніх перед виборами років на підтримку пропрезидентської політичної сили в Закарпатті була незмінною. Це зумовлено, насамперед, тим, що представник закарпатської бізнес-еліти Віктор Балоба очолював Секретаріат Президента України Віктора Ющенка. Симпатії закарпатців щодо основних фігурантів виборчих перегонів суттєво не змінилися. Трійку лідерів на Закарпатті сформували такі політичні сили – Блок «Наша Україна – Народна самооборона» (31,11 %), «Блок Юлії Тимошенко» (28,85 %) і Партія регіонів (19,76 %). У порівнянні з 2006 роком всі три політичні сили покращили свої результати, зокрема БЮТ на більш ніж 8 відсотків. У Закарпатті тривідсотковий бар'єр також подолали Блок Литвина (6%) та Соціалістична партія України (3,53 %). Але СПУ, як і комуністи, втратили у порівнянні з попередніми виборами більш ніж 4 відсотки виборців.

Результати виборів 2007 року показують, що перемога Блоку «Наша Україна – Народна самооборона» в Закарпатті не була однозначною і переконливою. Конфлікти і протиріччя, які супроводжували діяльність таких осередків як НРУ, УРП «Собор», бездіяльність КУН та УНП, дали можливість

констатувати той факт, що в Закарпатті 31,1 відсоток голосів виборців НСНУ могла б набрати самостійно. За результатами позачергових парламентських виборів від Закарпаття до Українського парламенту потрапили шість кандидатів: Сергій Мошак, Едуард Матвійчук (Партія регіонів), Олександр Кемеш (БЮТ), Ігор Кріль, Василь Петьовка, Станіслав Аржевітін (Блок «Наша Україна – Народна самооборона»).

Вибори не поклали край латентному протистоянню головних політичних сил Закарпаття. Одним із джерел таких конфліктів став формат коаліції обласної ради, до якої ввійшла Партія регіонів. За результатами виборів на Закарпатті відбулися кадрові зміни. Перш за все Указами Президента було звільнено з посад голів п'яти районних державних адміністрацій: Рахівської, Тячівської, Хустської, Міжгірської, Великоберезнянської.

Парламентські вибори в Україні у 2012 року, як і всі попередні, відбувалися за новим законом, схваленим ВР України 17 листопада 2011 року. Закон встановив змішану виборчу систему, де 225 депутатів обирається у мажоритарних одномандатних округах, а 225 за пропорційною системою загальнонаціональних закритих партійних списків з 5 % виборчим порогом. Партійний список залишався закритим, а виборчим блокам заборонено приймати участь у виборах.

Після завершення президентських та місцевих виборів 2010 року і поразки на них опозиційних сил, останніми були зроблені правильні висновки про необхідність об'єднання. І розпочалось таке об'єднання створенням Комітету опору диктатурі. *Комітет опору диктатурі (КОД)* – політичне об'єднання, яке було утворене 5 серпня 2011 року і до складу якого увійшли парламентські й опозиційні на той час політичні партії «За Україну!», ВО «Свобода», ВО «Громадянська позиція», ВО «Батьківщина», ПП «Фронт змін», Партія захисників Вітчизни, Європейська партія України, КУН, НРУ, УСДП ПП «Наша Україна», та інші. 22 січня 2012 року в День Соборності і Свободи опозиція підписала угоду про спільні дії. В угоді йшлося про завоювання більшості в парламенті за результатами виборів 28 жовтня 2012 року «Ми наголошуємо, що єдиним опонентом для Об'єднаної опозиції є чинний режим і ті політичні сили, які його уособлюють. Тому ми відмовляємось від публічної взаємної критики та декларуємо принцип взаємоповаги і взаємного непоборювання між усіма опозиційними політичними силами». Йдеться про те, що політичні партії, які підписали угоду домовилися не конкурувати на виборах в мажоритарних округах, а діяти за принципом «один округ – один кандидат від опозиції».

11 листопада, згідно з чинним законодавством, ЦВК оприлюднила результати парламентських виборів 2012 року. Обрано було 445 народних депутатів. Партія регіонів – 185 депутатів, ВО «Батьківщина» – 101, ПП «УДАР» – 40, ВО «Свобода» – 37, КПУ – 32, ПП «Єдиний центр» – 3, Народна партія – 2, ПП «Союз» – 1, Радикальна партія О. Ляшка – 1, самовисуванці – 43. Ще у 5 мажоритарних округах (94, 132, 194, 197, 223) ЦВК визнала вибори недійсними через численні порушення при підрахунку голосів.

28 квітня стали відомі межі шістьох одномандатних округів по Закарпатській області. Як виявилось, вони були сформовані таким чином, що досі ніхто достеменно не знає, яким принципом керувалися люди, коли «нарізали» і затверджували саме ці межі. Невдоволення з боку громадськості, в першу чергу, зростало тому, що деякі райони розділені на дві, а то й три частини. До прикладу, згідно з розподілом, Мукачівський район у підсумку матиме двох народних депутатів, у той час як Іршавський – трьох. Та найбільший подив викликав той факт, що угорська громада взагалі залишилась без виборчого округу. В результаті частина мешканців Берегівського району, де компактно проживають представники цієї національності, голосувала по 69-му округу із центром у м. Мукачево, інша – по 70-му із центром у м. Виноградово.

За результатами виборів на Закарпатті 5% подолали 5 партій, що відображає загальноукраїнську тенденцію. Перемогу отримала Партія регіонів (30, 87%). Друге місце отримало ВО «Батьківщина» (27, 69 %). Третя позиція у ПП «УДАР» – 20, 03 %, четверта у ВО «Свобода» – 8, 35 %, а п'яте місце у КПУ – 5, 03 %. В той же час високий результат ВО «Свобода» та КПУ засвідчує про радикалізацію політичних настроїв населення краю, оскільки вказані партії на останніх виборах (як парламентських, так і місцевих) не могли інколи набрати і 2 % голосів виборців.

Мажоритарна складова виборів. Найбільше кандидатів зареєструвалося по округу № 72 з центром у м. Тячів, а найменше по округу № 70 з центром у м. Свалява. У всіх виборчих округах (6) своїх кандидатів зареєстрували регіонали, комуністи, об'єднана опозиція та ПП «УДАР». ПП «Єдиний центр» виставив кандидатів у 4 мажоритарних округах і ще у двох має прихованих самовисуванців. ВО «Свобода» зареєструвала свого кандидата лише в одному окрузі. В 68 виборчому окрузі (м. Ужгород) перемогу отримав В. Ковач (Партія регіонів), 69 окрузі (м. Мукачево) – В. Балоба (ПП «Єдиний центр»), 70 окрузі (м. Свалява) – М. Ланьо (Партія регіонів), 71 окрузі (м. Хуст) – П. Балоба (ПП «Єдиний центр»), 72 окрузі (м. Тячів) – В. Петьовка (ПП «Єдиний центр»), округ 73 (м. Виноградово) – І.Бушко (Партія регіонів).

Отже, згідно з результатами виборів, Закарпаття у ВР України представлено 11 народними депутатами. В мажоритарних округах – 3 кандидатами від Партії регіонів та 3 кандидатами від ПП «Єдиний центр». За партійними списками до ВР України від Закарпаття були обрані: Н. Шуфрич, С. Мошак, І. Гайдош (Партія регіонів), В. Лунченко (Об'єднана опозиція, ПП «Фронт змін»), В. Пацкан (ПП «УДАР»).

Таким чином, вибори на Закарпатті черговий раз продемонстрували регіональну специфіку голосування. Якщо в Західному регіоні перемогу отримало ВО «Батьківщина», то на Закарпатті – провладна Партія регіонів.

Головний же висновок виборчої кампанії на Закарпатті був такий: вибори суттєво не змінили позиціонування політичних сил у регіоні. Домінуючими партіями і надалі залишилися Партія регіонів і ПП «Єдиний центр». Вони і надалі мали вплив на суспільно-політичні процеси в області.

25 серпня президент України Петро Порошенко підписав Указ про розпуск парламенту у зв'язку з відсутністю протягом місяця в ньому урядової коаліції. Дострокові парламентські вибори були призначені на 26 жовтня. Выборча кампанія розпочалася 28 серпня. Відтак окрім війни з російським агресором на Донбасі увага країни тривалий час була прикутою до боротьби за зміну складу законодавчого органу та отримання в ньому депутатських мандатів.

У зв'язку з тимчасовою окупацією АР Крим та військовими діями на Сході України, вибори не відбулися у 27 мажоритарних округах: АРК (10 округів), Донецька область (9), Луганська область (6), м. Севастополь (2).

ЦВК зареєструвала 52 партії – суб'єкти виборчого процесу. Йдеться про партії, які висунули кандидатів у мажоритарних округах і в загальнонаціональному виборчому окрузі. До виборчого бюлетеня, для голосування за партійні списки, було внесено 29 політичних партій.

Революційні події в Києві змінили позиціонування партійно-політичних сил напередодні виборів. По-перше, Партія регіонів скомпроментувала себе відмовою від європейської інтеграції та участі у виборах не брала. Рейтинг її найближчого сателіта КПУ також суттєво понизився. Ті сили, які колись представляли Партію регіонів переформатувались у ПП «Опозиційний блок». Її утворили шість політичних партій: Партія розвитку України, ПП «Центр», Партії «Україна – Вперед!», ПП «Трудова Україна», Партія державного нейтралітету України, ПП «Нова політика». Окремо вирішив брати участь у виборах, зі своєю партійною структурою ПП «Сильна Україна» С. Тігіпка.

По-друге, одним із наслідків Революції Гідності було утворення нових партійних структур: ПП «Блок Петра Порошенка» (з нею підписав угоду про спільну участь у виборах лідер ПП «УДАР» В. Кличко), ПП «Народний фронт» (А. Яценюк), ПП «Правий сектор» (Д. Ярош), ПП «Об'єднання «Самопоміч» (А Садовий).

По-третє, у виборах приймали участь відомі виборцю партійні бренди ВО «Батьківщина», ВО «Свобода», Партія зелених України, ПП «Громадянська позиція» та інші.

По-четверте, як завжди, у виборах брала участь низка маловідомих партійних структур, завдання яких були різні, але перш за все вони мали набрати хоч якусь кількість голосів, щоб стати відомим для виборців.

Результати парламентських виборів в Україні за партійними списками були такі: Політична партія «Народний фронт» – 22, 14 % (64 місця), Партія «Блок Петра Порошенка» – 21, 81 % (63), Політична партія «Об'єднання «Самопоміч» – 10, 97 % (32), Політична партія «Опозиційний блок» – 9, 43 % (27), Радикальна партія Олега Ляшка – 7, 44 % (22), Політична партія Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина» – 5, 68 % (17).

У мажоритарних округах отримали депутатські мандати такі партії, які не подолали виборчий бар'єр: ВО «Свобода» – 6 мандатів, Партія Сергія Тігіпка «Сильна Україна» (далі ПП «Сильна Україна») – 1, ПП «Всеукраїнське

аграрне об'єднання «Заступ» – 1, ПП «Правий сектор» – 1, ПП «Воля» – 1, а 96 депутатів позиціонували себе як самовисуванці.

Отже, до парламенту, за результатами виборів, потрапляють чотири нові політичні партії. Таким чином, формат партійної системи знову кардинально змінився, що було наслідком революційних подій в українському суспільстві.

Парламентські вибори 2014 року на Закарпатті. За результатами місцевих виборів 2010 року, парламентських виборів 2012 року домінуючими на Закарпатті залишилися дві політичні сили: Партія регіонів і ПП «Єдиний центр». Після кардинальних змін в українському суспільстві, пов'язаних із Революцією Гідності Партія регіонів фактично зникла з теренів Закарпатської області, а її очільник О. Левида заявив про розпуск обласної організації. І це не перший випадок в історії краю. Свого часу таким шляхом пройшли СДПУ(о) та ПП «Наша Україна», хоча зовнішні причини їхнього фіаско виглядають по-різному.

Таким чином, на Закарпатті напередодні парламентських виборів залишилася єдина самодостатня політична сила, здатна опиратися на власний організаційний, фінансовий, кадровий, медійний ресурс – ПП «Єдиний центр». Оскільки ця партія є регіональною за своєю сутністю, то участі у виборчих перегонках вона не приймала, а відповідно її електоральний потенціал був використаний іншими партіями.

Результати виборів до ВР України по Закарпатській області були наступні: ПП «Блок Петра Порошенка» – 28, 05 %, ПП «Народний фронт» – 25, 63 %, ПП «Об'єднання «Самопоміч» – 9, 63 %, Радикальна партія Олега Ляшка – 6, 83 %, ПП «Всеукраїнське аграрне об'єднання «Заступ» – 6, 02 %, ВО «Батьківщина» – 5, 12 %.

Результати виборів в області відповідають загальноукраїнським результатам, за виключенням ПП «Всеукраїнське аграрне об'єднання «Заступ», яка в Закарпатті пододала виборчий бар'єр. Найбільший рейтинг отримали партії Майдану (ПП «Народний фронт», ПП «Блок Петра Порошенка»), рейтинг ВО «Батьківщина», ВО «Свобода», ПП «Громадянська позиція» залишився таким, як і на попередніх виборах. А от структурам, які уособлюють собою колишню Партію регіонів громада області підтримку не надала (ПП «Сильна Україна» – 3, 27 %, ПП «Опозиційний блок» – 2, 41 %).

Не мали на обласному рівні підтримки й інші маловідомі політичні проекти: ПП «5.10» – 0,64 %, ПЗУ – 0,31 %, УП «Зелена планета» – 0, 27 % та інші.

В 6 мажоритарних округах області в бюлетені для таємного голосування було внесено 63 кандидати, 37 з яких позиціонували себе як самовисуванці. Перемогу в мажоритарних округах отримали: Р. Горват (ПП «Блок Петра Порошенка», округ 68, м. Ужгород), В. Балоба (ПП «Єдиний центр», округ 69, М. Мукачево), М. Ланьо (ПП «Відродження», округ 70, м. Свалява), П. Балоба (ПП «Єдиний центр, округ 71, м. Хуст), В. Петьовка (ПП «Єдиний центр», округ 72, м. Тячів), І. Балоба (ПП «Єдиний центр», округ 73, м. Виноградово).

**Вихідці із Закарпаття – депутати Верховної Ради України,
*обрані у 1990 – 1991 роках***

ПІБ	Виборчий округ
Ігор Еліашевич	167
Володимир Данчевський	168
Василь Шепа	169
Андрій Поличко	170
Іван Галас	171
Дмитро Кельман	172
Іван Герц	173
Іван Габор	174
Михайло Волощук	175
Віктор Бедь	176
Іван Попович	177
Віктор Пинзеник	264

обрані у 1994 – 1995 роках

ПІБ	Виборчий округ
Сергій Слободанюк	167
Василь Улинець	168
Михайло Товт	169
Сергій Чейпеш	170
Сергій Устич	171
Орест Климпуш	172
Михайло Рябець	173
Іван Коршинський	174
Михайло Данча	175
Микола Грабар	176
Віктор Пинзеник	264

обрані у 1998 році

ПІБ	політична сила	номер у списку
Іван Баранчик	Блок СелПУ та СПУ	21
Іван Мигович	КПУ	52
Нестор Шуфрич	СДПУ(о)	мажор. № 70
Микола Ковач	б/п	мажор. № 72
Віктор Пинзеник	ПРП	мажор. № 117

обрані у 2002 році

ПІБ	політична сила	номер у списку
Іван Мигович	КПУ	44
Марія Маркуш	КПУ	54
Едуард Матвійчук	ВБ «Наша Україна»	64
Іван Іванчо	ВБ «Наша Україна»	69
Віктор Пинзеник	ВБ «Наша Україна»	5
Іван Різак	СДПУ(о)	7
Сергій Ратушняк	УП «Єдність»	мажор. № 70
Віктор Балоба	б/п	мажор. № 71
Іштван Гайдош	СДПУ(о)	мажор. № 72
Олександр Кеменяш	б/п	мажор. № 73
Михайло Сятиня	б/п	мажор. № 74
Орест Климпуш	б/п	мажор. № 75
Нестор Шуфрич	СДПУ(о)	мажор. № 201

обрані у 2006 році

ПІБ	політична сила	номер у списку
Станіслав Аржевітін	НСНУ	56
Олександр Кеменяш	БЮТ	67
Ігор Кріль	НСНУ	71
Едуард Матвійчук	ПР	102
Олександр Ледида	ПР	149

обрані у 2007 році

ПІБ	політична сила	номер у списку
Ігор Кріль	НУНС	40
Василь Петьовка	НУНС	60
Станіслав Аржевітін	НСНУ	63
Віктор Пинзеник	БЮТ	6
Олександр Кеменяш	БЮТ	67
Нестор Шуфрич	ПР	5
Сергій Мошак	ПР	123
Едуард Матвійчук	ПР	131

обрані у 2012 році

ПІБ	політична сила	номер у списку
Нестор Шуфрич	Партія регіонів	27
Сергій Мошак	Партія регіонів	42
Іштван Гайдош	Партія регіонів	74
Валерій Лунченко	ВО «Батьківщина»	61
Віктор Пинзеник	ПП «УДАР»	7
Валерій Пацкан	ПП «УДАР»	19
Василь Ковач	Партія регіонів	мажор. № 68
Віктор Балога	ПП «Єдиний центр»	мажор. № 69
Михайло Ланьо	Партія регіонів	мажор. № 70
Павло Балога	ПП «Єдиний центр»	мажор. № 71
Василь Петьовка	ПП «Єдиний центр»	мажор. № 72
Іван Бушко	Партія регіонів	мажор. № 73

(обрані у 2014 році)

ПІБ	політична сила	номер у списку
Нестор Шуфрич	ПП «Опозиційний блок»	7
Віктор Пинзеник	ПП «Блок Петра Порошенка»	17
Сергій Мошак	ПП «Блок Петра Порошенка»	38
Василь Брензович	ПП «Блок Петра Порошенка»	62
Валерій Лунченко	ПП Народний фронт»	19
Юрій Чижмарь	Радикальна партія Олега Ляшка	25
Роберт Горват	ПП «Блок Петра Порошенка»	мажор. № 68
Віктор Балога	ПП «Єдиний центр»	мажор. № 69
Михайло Ланьо	ПП «Відродження»	мажор. № 70
Павло Балога	ПП «Єдиний центр»	мажор. № 71
Василь Петьовка	ПП «Єдиний центр»	мажор. № 72
Іван Балога	ПП «Єдиний центр»	мажор. № 73

Місцеві вибори

В Закарпатську обласну раду в 1990 році внаслідок результатів місцевих виборів 4 березня, повторного голосування 18 березня і повторних виборів 22 квітня потрапило 120 чоловік. Серед них: 12 членів Народного Руху України (НРУ) (10 %), 11 членів Товариства угорської культури (9,1 %), 2 члени Соціально-економічного товариства румунів імені Дж. Кошбука (1,6 %). Показові й деякі інші результати виборів в умовах конкуренції: в обласну раду були обрані 96 членів КПРС, 2 члени Всесоюзного Ленінського комуністичного союзу молоді (ВЛКСМ); 4 депутати у віці 30 років; 10 жінок; 91 українець (75,8 %), 14 угорців (11,6 %), 4 росіянина (3,3 %), 2 румуни (1,6 %), 2 євреї і 1 болгарин; один робітник і жодного колгоспника.

26 червня 1994 року відбулися вибори голови Закарпатської обласної ради народних депутатів, у двобої між Сергієм Устичем і Віктором Бедьом переміг перший. За С. Устича проголосували 33,2 відсотка закарпатців, а за В. Бедя – 19,7. Раніше керівну посаду в області займали безальтернативно. У подальшому, керівні державні посади в області займали представники найпотужніших політичних сил. Щодо виборів депутатів Закарпатської обласної ради, то її склад поповнився 59 новими депутатами. Проте, більшість усе ж належала комуно-радянським працівникам. Мером м. Ужгород обрали Сергія Ратушняка, а м. Мукачево 26 червня 1994 року – Василя Ільтя.

Фактично програвши вибори 1994 року на всіх рівнях, націонал-демократичні партії зробили спробу координації своїх дій, виступивши ініціатором утворення «круглого столу політичних і державних структур». Перша зустріч губернатора області Сергія Устича з представниками політичних партій і громадських організацій області відбулася 25 березня 1995 року. У ній взяли участь представники Українсько Народної Ради Закарпаття, ХДПУ, ДемПУ, УРП, НРУ, КПУ, СелПУ, СПУ. Подальші розколи в партіях націонал-демократичного спрямування так і не дали можливості створити на даному етапі партійного будівництва в Закарпатській області потужний, впливовий блок.

У 1998 році партійність не відігравала суттєвого значення для рейтингу кандидатів у мажоритарних округах. Саме тому ряд кандидатів взагалі відмежувались від політичних партій і балотувались до органів місцевої влади як самовисуванці. Так, з 509 кандидатів до Закарпатської обласної ради зборами виборців були висунуті 203, політичними партіями і виборчими блоками – 128, громадськими об'єднаннями – 71, самовисунення – 1007 чоловік. Серед 2 374 кандидатів до районних рад були висунуті зборами виборців – 1 034, політичними партіями і виборчими блоками – 527, самовисунення – 813 чоловік. Серед 59 кандидатів на посади міських голів були висунуті зборами виборців 19, політичними партіями і виборчими блоками – 2, самовисунення – 38 чоловік. До органів місцевого самоврядування всіх рівнів було обрано 130 депутатів від 16 політичних партій, а конкретніше від СДПУ(о) – 51, НРУ – 22, АПУ – 13, НДП – 12, ХДПУ – 6, КУН – 5. Представники інших партій представляли незначну кількість місць.

Якщо врахувати, що всього виборчих округів з виборів до місцевих рад області було 6 966, то така кількість партійних депутатів засвідчувала про низький вплив політичних партій в області. Обласну раду поповнили 75 депутатів, із яких п'ять членів СДПУ(о), по одному депутату від НРУ, ПНЕРУ, ХДПУ та УПС. Крім цього, 17 депутатів було висунуто або підтримано СДПУ(о), 19 – НДП, 12 – громадським об'єднанням «Нове Закарпаття». Головою обласної ради обрали заступника голови ОДА Івана Іванчо. Згодом в обласній раді були утворені дві фракції: «За співпрацю», до якої увійшло 27 членів СДПУ(о) та опозиційна фракція «Нове Закарпаття» (8 чол.). Отримавши у 1998 році в Закарпатті на місцевих виборах перемогу СДПУ(о) публічно заявила, що бере на себе повну відповідальність за соціально-економічний розвиток краю.

29 березня 1998 року в Ужгороді на виборах міського голови знову переміг Сергій Ратушняк, а в Мукачеві – Віктор Балоба. Але після відставки з посади мера міста Ужгород Сергія Ратушняка, про участь у виборах міського голови заявили 15 політичних партій та громадських організацій: НДП, КПУ, СДПУ(о), НРУ, СПУ, УПС, ХДПУ, ВО «Громада» та ін. Міські організації СДПУ(о), НРУ, НДП, ПРП, ХДПУ підтримували кандидатуру В. Цоклана. 15 серпня 1998 року обласні організації СДПУ(о), НДП, ЛПУ та АПУ після консультацій з центром оприлюднили заяву про підтримку Степана Сембера, котрий 29 вересня і був обраний міським головою. Тобто, в 1998 році вже була помітна тенденція неспівпадіння інтересів міських партійних організацій та обласних і центральних керівних органів партії.

У місцевих виборах 2002 року з 71 організації політичних партій, зареєстрованих у Закарпатській області, активно взяли участь лише деякі з них: у складі блоку «За єдину Україну» – ЗОО НДП, ЗОО АПУ, ЗОО Партії регіонів, ЗОО Партії промисловців і підприємців, ЗОО Партії «Трудова Україна». Угоду про співпрацю та підтримку Виборчого Блоку «За єдину Україну» підписали чотири обласні організації політичних партій: Ліберальної партії України (о), Партії національно-економічного розвитку, УПС-СВІЧА, Всеукраїнської партії миру та єдності, а також 57 громадських та профспілкових організацій і трудових колективів.

У складі Блоку «Наша Україна» згурпувалися ЗОО КУН, ЗОО ПРП, ЗОО УНР, ЗОО НРУ, ЗОО Партії «Солідарність». У складі Блоку «Ю.Тимошенко» відтак зорганізувалися ВО «Батьківщина», ЗОО УРП, ЗОО УНП «Собор», ЗОО УКРП. Самостійно брали участь у виборчих перегонах – ЗОО СДПУ(о), ЗОО КПУ, ЗОО СПУ, ЗОО Української партії «Єдність», ЗОО «Жінки за майбутнє», ЗОО «Яблуко», ЗОО СелПУ, ЗОО ПСПУ, ЗОО ПЗУ, ЗОО ПНЕРУ, ЗОО ПДС-ЗОО СДС. Інші обласні організації політичних партій активної участі у виборчій кампанії не брали.

27 обласних організацій партій (блоків), громадських організацій було зареєстровано обласною виборчою комісією для участі у виборах депутатів обласної ради (НДП, ВПО «Жінки за майбутнє», НРУ «За єдність», СПУ, ПСПУ, ХНСЗ, АПУ, ВО «Батьківщина», УНП «Собор», УРП, ПЗУ, СелПУ,

Партії Регіонів, ПДС, «Трудова Україна», «Нова генерація України», ВПМЄ, ПППУ, РУХ, СДПУ(о), ВП «Нова сила», виборче об'єднання «Блок В.Ющенко «Наша Україна», Товариство угорської культури Закарпаття, обласна організація профспілок працівників фінансово-інвестиційних та підприємницьких організацій України, крайове товариство «Просвіта»).

У 2002 році в Закарпатті нараховувалось 344 ради, 6463 виборчих округів, 7076 депутатських мандатів у них. Серед обраних депутатів членів партій було 1767 чоловік, з них членів СДПУ(о) – 995, ВПО «Жінки за майбутнє» – 123, АПУ – 142, «ДемСоюз» – 119, СелПУ – 82, НРУ – 33, Партія регіонів – 20, НДП – 53, УНР – 14, ПРП – 8, КПУ – 7, ВО «Батьківщина» – 6, ПП «Трудова Україна» – 1, СПУ – 1 і т.д. Партійність селищних, сільських, міських голів формували: СДПУ(о) – 112, НДП – 6, «ДемСоюз» – 7, НРУ – 4, СелПУ – 4, ВО «Батьківщина» – 3. Найбільше членів СДПУ(о) і у виконавчих комітетах рад: СДПУ(о) – 368, АПУ – 42, СелПУ – 28 і т.д. До обласної ради було обрано в 2002 році 85 депутатів. З них членів СДПУ(о) – 15 депутатів, АПУ – 4, НДП – 3, ВО «Жінки за майбутнє», ПП «Єдність», УНП «Собор», ПП «Яблуко», ПРП, Партія регіонів – по 1 представнику. Всього членами різних партій були 26 депутатів. Партійність міської ради (м. Ужгород) була наступною (всього 41 депутат): СДПУ(о) – 8 чол., Всеукраїнська партія «Нова сила» – 3, НДП – 2, Всеукраїнська партія «Молода Україна» – 1. Ці статистичні дані відображають вплив політичних партій на місцях.

Міськими головами міст обласного підпорядкування в Закарпатті було обрано: в Ужгороді – С. Ратушняк, голову облорганізації УП «Єдність», в Мукачеві – В. Балого, колишнього голову ОДА, в Берегові – знову обрано Й. Жупана, в Хусті – М. Джанду, юриста ТзОВ «Олена», видавця газети «Нова свобода», голову облорганізації УНР.

Цікавими були повторні вибори міських голів міста Ужгород (8 вересня 2002 року) та міста Мукачево (29 червня 2003 року), оскільки Сергій Ратушняк та Віктор Балого з двох депутатських мандатів вибрали мандати депутата ВР України. В Ужгороді переміг позапартійний кандидат Віктор Погорелов. А от вибори у Мукачеві отримали гучний резонанс по Україні. Їх було названо найбруднішими в історії України. Результати виборів були наступними: Василь Петьовка – 15 тисяч 288 голосів виборців (47,23%), а Едуард Нусер – 12 тисяч 702 (39,24%). У виборах взяли участь 32 тисячі 371 чоловік (49,39% усіх виборців). Але після серії судів та різного роду провокацій, Указом Президента «Про заходи щодо забезпечення конституційних прав громадян та нормалізації життєдіяльності м. Мукачева Закарпатської області» виконуючим обов'язки міського голови було призначено члена СДПУ(о) М. Опачка.

Повторні вибори міського голови м. Мукачево були призначені на 18 квітня 2004 року. Мукачівська територіальна виборча комісія оголосила переможцем Едуарда Нусера, хоча насправді перемогу отримав Віктор Балого. Мукачево алегорично назвали «Сталінградом для СДПУ(о)». 12 травня ВР України прийняла постанову, в якій містилося звернення до Президента України дати належну оцінку подіям в Мукачеві.

Результати виборів 2006 року до обласної ради (яка збільшилася з 85 до 90 депутатів) принципово не відрізнялися від парламентських. З 115 обласних осередків політичних партій, які на той час були зареєстровані на Закарпатті, участь у виборах взяли 52. Так, до обласної ради п'ятого скликання було обрано представників від семи політичних сил: Блок «Наша Україна» – 30 чол. (23 % голосів виборців), БЮТ – 25 чол. (19,2 %), ПР – 15 чол. (11,5 %), Народного блоку Литвина – 7 чол. (5,2 %), СПУ – 4 чол. (3,1 %). Специфікою виборів на Закарпатті стало проходження в обласну раду двох угорських партій: Партії угорців України, яка набрала 3,3 відсотка голосів виборців (5 чол.) та Демократичної партії угорців України – 3,1 відсотка (4 чол.).

Якщо раніше кожна адміністративно-територіальна одиниця, а в Закарпатті 13 районів і 5 міст обласного значення, обирала п'ять депутатів до складу обласної ради, то у 2006 році ситуація кардинально змінилася. За даними щодо проживання новообраних депутатів обласної ради, 38 з них проживали в Ужгороді, 15 – у Мукачеві, по 5 – у Свалявському районі та м. Берегово, по 4 – в Мукачівському та Рахівському районах, по 3 – в Берегівському та Виноградівському районах, по одному проживало в Тячівському, Хустському, Міжгірському та Іршавському, а також містах Хуст і Чоп. Жоден обранець не представляв Великоберезнянський, Перечинський та Воловецький райони.

У Закарпатській обласній раді лише один десяток депутатів минулих скликань знову зміг отримати мандати. З одного боку це вказувало на потенційне оновлення депутатського складу. Щодо колишніх обранців, то найбільше їх було у лавах Блоку «Наша Україна», а найменше – в угорських партіях та «Народному блоці Литвина». Щодо партійності, то в обласній раді були представлені НСНУ (18 чоловік), ВО «Батьківщина» (15 чоловік), Партія регіонів (15 чоловік), «КМКС – Партія угорців України» (4 чоловіка), Народна партія (2 чоловіка), Демократична партія угорців України (2 чоловіка), СПУ (2 чоловіка), УСДП (1 чоловік), ПППУ (1 чоловік), КУН (1 чоловік), ВОЛ «Справедливість» (1 чоловік). Безпартійних – 28 осіб, або майже третина депутатського корпусу. До складу нової ради обрали 8 жінок.

Загалом Блок «Наша Україна» отримав у області 254 депутатів райрад і 103 міськрад, БЮТ відповідно – 172 і 90, Партія регіонів – 114 і 50, Народний блок Литвина – 60 і 20, Соціалістична партія – 61 і 22, «КМКС – Партія угорців України» – 49 і 22, Партія «Відродження» – 40 і 16, Демократична партія угорців України – 36 і 9, ПОРА – 7 і 17, «Християнський рух» – 9 і 5, УНБ Костенка і Плюща – 3 і 8, ПРП – 9 і 0, Опозиційний Блок «Не Так!» – 6 і 2, «Третя сила» – 4 і 4, Блок Цірика «За майбутнє Тячівщини» – 6 і 0, ПНЕРУ – 6 і 0, ЛПУ – 5 і 0, Партія зелених – 2 і 2, СелПУ – 2 і 2, «Єдина Україна» – 4 і 0, «Собор» 3 і 0, ХДПУ – 3 і 0, «Демократичний Союз» 0 і 2, Партія честі і боротьби з корупцією – 0 і 1.

Як показали місцеві вибори 2006 року досить високим став рівень самоорганізації етнічних спільнот. Слід підкреслити про успіх на виборах до обласної та районної рад Закарпаття двох угорських партій. Так, Партія угорців

України (ПУУ) отримала 5 мандатів до обласної ради, 7 мандатів до Ужгородської, 11 – до Виноградівської, 4 – до Мукачівської, 27 – до Берегівської районних рад, 3 – до Виноградівської, 2 – до Мукачівської, 4 – до Чопської, 3 – до Тячівської, 8 – до Берегівської міських рад (всього 71 депутатський мандат). Демократична партія угорців України (ДПУУ) отримала 4 мандати до обласної ради, 5 – до Ужгородської, 6 – до Виноградівської, 25 – до Берегівської районних рад, 3 – до Тячівської та 6 – до Берегівської міських рад (всього 45 депутатських мандатів).

Перша сесія Закарпатської обласної ради п'ятого скликання, що відбулась 18 квітня, викликала чимало несподіванок. Ще 16 квітня політичні сили, які отримали перемогу на виборах до обласної ради, підписали угоду про створення коаліції. До коаліції увійшли: Блок «Наша Україна» (30), 12 депутатів від БЮТ (фундатори партії «Батьківщина» в Закарпатті), СПУ (4), ПУУ (5), ДПУУ (4) та Партія регіонів (15). Зокрема, на голосування за посаду голови Закарпатської облради було висунуто лише кандидатуру від Блоку «Наша Україна» Михайла Кічковського, а попередньо оголошена кандидатура від БЮТ В. Лінтура взагалі не була присутня в бюлетенях. Отже, головою обласної ради було обрано радника голови облдержадміністрації М. Кічковського («за» – 68 голосів, «проти» – 0, «утримались» – 0). Відповідно, решта депутатів від БЮТ та депутати від «Народного блоку Литвина» заявили, що утворюють опозицію. За такими даними 70 депутатів утворили більшість, а 20 перейшли в опозицію.

Заступників голови обласної ради, як і самого голову, було обрано шляхом таємного голосування. Участь у цій процедурі взяли 73 із 88 присутніх на сесії депутатів. Як повідомив голова лічильної комісії А.Зелінський, за кандидатуру В.Брензовича (Партія угорців України) віддали свої голоси 72 депутати, за М.Мартина (БЮТ) – 73. На засіданні було також оголошено про створення п'яти фракцій, а саме: «БЮТ» (керівник А.Сербайло), Блоку «Наша Україна» (керівник – І.Балога), Партії регіонів (О.Ледида), Соціалістичної партії (керівник – О.Пристая) (хоча для формального існування цієї фракції необхідно було мати 5 депутатів, а на той час їх у соціалістів було всього 4), а також «Народної» (керівник – М.Сятиня).

На посаду міського голови Ужгорода претендувало 13 кандидатів. Лідером виборчих перегонів прогнозовано був Сергій Ратушняк, який у результаті й переміг (38,44 % голосів виборців). Починаючи з 1990-х років йому не в змозі був протистояти жоден конкурент. Політичні ж суперники Сергія Ратушняка отримали такі результати: Володимир Гісем – 21,64 %, Юрій Чижмарь – 13,91 %, Віктор Погорелов – 10,07 %, Дмитро Сидор – 2,35 %.

Результати виборів показали і відсутність єдності в лавах політичних партій, які отримали місця в представницьких органах влади. Коаліції в радах різних рівнів утворювалися не виходячи із принципів задекларованих на загальнонаціональному рівні, а скоріше на особистісних симпатіях / антипатіях місцевих політиків. Це в свою чергу призвело до партійних розколів, які відбулися на рівні обласних осередків політичних партій.

Місцеві вибори в Закарпатті, як і у всій Україні, проводилися 31 жовтня 2010 року відповідно до нового Закону України «Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів». Закон встановив змішану виборчу систему виборів до обласних, районних, міських та районних у містах рад народних депутатів, відповідно до якої 50 % депутатів обирається за мажоритарною виборчою системою відносної більшості, а інші 50 % за пропорційною. Депутати-мажоритарники, мери міст обов'язково повинні були висуватись на вибори конференцією відповідної партії. Тільки мешканці сіл відповідно до закону могли обирати депутатів без партійного посередництва.

За новим законом про вибори до місцевих рад 27 серпня 2010 року сесія обласної ради прийняла рішення про кількість депутатів рад різного рівня. Як результат чисельність більшості районних рад була зменшена. Вона визначалась з розрахунку один депутат-мажоритарник від села, яке має сільську раду плюс така ж сама кількість депутатів за партійними списками.

**Кількість депутатів обласної, районних рад та міських рад міст
обласного підпорядкування на місцевих виборах 2006, 2010, 2015 рр.
у Закарпатській області**

Районні, міські ради	2006	2010	2015
Закарпатська обласна рада	90	108	64
Брегівська	90	62	34
Великобerezнянська	45	40	34
Виноградівська	90	64	36
Воловецька	45	30	26
Іршавська	78	52	36
Міжгірська	69	46	34
Мукачівська	78	78	39
Перечинська	45	30	34
Рахівська	63	42	36
Свалявська	42	28	34
Тячівська	74	74	42
Ужгородська	62	66	36
Хустська	78	52	36
м. Ужгород	50	60	36
м. Мукачево	43	42	36
м. Берегово	36	36	26
м. Чоп	30	30	26
м. Хуст	36	36	34
Всього депутатів	1144	976	679

Загалом на Закарпатті у місцевих виборах взяли участь 54,8 % виборців, Це 519771 із 949185 виборців загалом. Найвищою була явка виборців в Перечинському (76,6 %), Воловецькому (71,5 %), Великоберезнянському (70,9 %), Ужгородському (69,3 %) районах, а найнижчою в м. Мукачеві (41,8 %), Тячівському (42,6 %) та Рахівському (44,7 %) районах.

Результати виборів до обласної ради в 2010 році за партійними списками були наступні: ПП «Єдиний центр» – 24,3 %, Партія регіонів – 18,2 %, ВО «Батьківщина» – 8,6 %, ПП «Фронт змін» – 6,1 %, КМКС – ПУУ – 3,8 %, ПП «Сильна Україна» – 3,1 %, ДПУУ – 3,0 %, ПП «НУ» – 2,6 %, ПП «УДАР» – 2,4 %, НП – 1,5 %, ВО «Свобода» – 1,5 %, ПП «Зелені» – 1,4 %, КПУ – 1,2 %, СПУ – 0,7 %, СДПУ (о) – 0,4 %. Разом із мажоритарниками політичні партії мали таку кількість мандатів у обласній раді: ПП «Єдиний центр» – 46 місць, Партія регіонів – 37, ВО «Батьківщина» – 8, ПП «Фронт змін» – 5, ДПУУ – 4, ПП «Сильна Україна» – 4, КМКС – ПУУ – 3, СПУ – 1.

Порівняльний аналіз представництва політичних партій у Закарпатській обласній раді V, VI та VII скликання

Назва політичної сили	Обласна рада V скликання (2006 рік, 90 депутатів)	Обласна рада VI скликання (2010 рік, 108 депутатів)	Обласна рада VII скликання (2015 рік, 64 депутати)
ПП «Єдиний центр»	–	46	19
БЮТ	25	–	–
ВО «Батьківщина»	–	8	7
Партія регіонів	15	37	–
НБ Литвина	7	–	–
«КМКС» – ПУУ	5	3	8 (разом з ДПУУ)
ДПУУ	4	4	
СПУ	4	1	–
ВБ «Наша Україна»	30	–	–
ПП «Наша Україна»	–	–	–
ПП «Фронт змін»	–	5	–
ПП «Сильна Україна»	–	4	–
ПП «Блок Петра Порошенка «Солідарність»	–	–	15
ПП «Відродження»	–	–	11
ПП «Опозиційний блок»	–	–	4

Усього до обласної, районних та міських рад міст обласного підпорядкування обрано 965 депутатів. Найбільше депутатських мандатів отримали наступні політичні сили: ПП «Єдиний центр» – 388 мандатів (40 %), Партія

регіонів – 262 (26 %), ВО «Батьківщина» – 71 (7,3 %), ПП «Фронт змін» – 49 (5 %), ДПУУ – 38 (3,9 %), ПП «Сильна Україна» – 36 (3,7 %), КМКС-ПУУ – 35 (3,6 %), ПП «Наша Україна» – 21 (2,1 %), Народна партія – 20 (2 %), ПП «Відродження» – 8 (0,8 %), ПП «УДАР» – 8 (0,8 %), КПУ – 2 (0,2 %), СПУ – 2 (0,2 %). Інші політичні партії отримали по 1 мандату.

До Ужгородської міської ради у 2010 році брали участь у виборах за партійними списками 41 політична партія. Кількість мандатів, які отримали політичні партії в багатомандатному та одномандатному мажоритарному виборчих округах є наступна: 1. ПП «Єдиний центр» – 18 (6 парт. сп. + 12 мажорит.); 2. Партія регіонів – 15 (6 парт. сп. + 9 мажорит.); 3. ВО «Батьківщина» – 9 (7 парт. сп. + 2 мажорит.); 4. ПП «Фронт змін» – 4 (3 парт. сп. + 1 мажорит.); 5. ПП «Сильна Україна» – 3 (2 парт. сп. + 1 мажорит.); 6. ПП «УДАР» – 2 (парт. сп.); 7. КМКС – ПУУ – 2 (парт. сп.); 8. ПП «ЕКО + 25» – 2 (парт. сп.); 9. Народна партія – 1 (мажорит.); 10. Українська партія – 1 (мажорит.); 11. Молодіжна партія – 1 (мажорит.); 12. ПП «Зелені» – 1 (мажорит.). Результати волевиявлення ужгородців щодо виборів мера Ужгорода були наступними: В. Погорелов – 33 %, С. Ратушняк – 23,91 %, В. Приходько – 13,69 %.

Наступні місцеві вибори в Україні проводились 25 жовтня 2015 року відповідно до нового Закону України «Про місцеві вибори», який був прийнятий Верховної Ради України 14 липня 2015 року.

Відповідно до закону система органів місцевої влади обиралась наступним чином:

а) селищні, сільські ради за мажоритарною системою відносної більшості з одномандатними округами;

б) селищні, сільські голови та старости за мажоритарною системою відносної більшості;

в) міські, районні, обласні ради за пропорційною системою з закріпленням кандидатів за округами, 5 % виборчим бар'єром, заборонаю партійним блокам приймати участь у виборах;

г) міські голови міст в яких менше 90 тис. виборців за мажоритарною системою відносної більшості;

д) міські голови міст в яких більше 90 тис. виборців за системою абсолютної більшості (1 тур) і системою відносної більшості (2 тур), якщо в першому турі не визначений переможець.

Новелою закону було суттєве зменшення кількості депутатів місцевих рад (на 30 % по всій країні). Кількість виборчих округів на території відповідає кількості депутатів відповідної ради.

Виборчі списки мали право формувати лише політичні партії. Кількість осіб однієї статі у виборчому списку мала бути не менше 30 %. Розташування кандидатів у партійному списку після підрахунку результатів виборів залежало від кількості набраних ними голосів (у процентному відношенні) на виборчому окрузі. Таким чином, перемога кандидата на окремому виборчому окрузі не гарантувала йому отримання депутатського мандату. Оскільки, по-перше, політична партія, яку він представляв могла не подолати вибор-

чий бар'єр, і, по-друге, інші кандидати зі списку могли мати у процентному співвідношенні більшу кількість голосів виборців.

Місцеві вибори 2015 року завершили електоральний цикл, розпочатий дочасовими президентськими виборами у травні 2014 року (переможець П. Порошенко) і продовжений дочасовими парламентськими вибори в жовтні 2014 року, перемогу на яких отримали політичні сили, які брали активну участь у Революції Гідності. Таким чином, місцеві вибори повинні були закріпити успіх демократичних політичних сил у регіонах України. Схожим був електоральний цикл 2010 – 2012 років, який виграла Партія регіонів (В. Янукович).

Позиціонування партійно-політичних сил напередодні місцевих виборів було обумовлено постреволюційними подіями в Україні та виборами до Верховної Ради України 2014 року.

По-перше, про участь у виборах заявили політичні партії, які брали участь, або перемогли на виборах 2014 року: ПП «Блок Петра Порошенка «Солідарність», Політична партія «Об'єднання «Самопоміч», ПП «Опозиційний блок», ВО «Батьківщина», ВО «Свобода». Ці політичні сили асоціювалися у виборців з подіями на Майдані в кінці 2013 – на початку 2014 року, і які отримали назву «Революція Гідності».

По-друге, залишки Партії регіонів приймала участь у виборах у форматі ПП «Опозиційний блок».

По-третє, відмовилися від участі у виборах ПП «Народний фронт» (головна причина – низький рейтинг), ПП «Правий сектор», а Комуністична партія України була не допущена до участі у виборчому процесі (в грудні 2015 року заборонена). ПП «Народний фронт» та ПП «УДАР» В. Кличка домовилися з ПП «Блок Петра Порошенка «Солідарність» про спільні партійні списки під брендом останньої.

По-четверте, як завжди, у виборах брали участь ряд маловідомих партійних структур. Завданням одних була підготовка партійних брендів для майбутніх парламентських виборів (наприклад, Аграрна партія України, Громадський рух «Народний контроль», Політична партія «УКРАЇНСЬКЕ ОБ'ЄДНАННЯ ПАТРІОТІВ – УКРОП»), інші були проектами відомих регіональних політичних лідерів: ПП «Партія простих людей Сергія Капліна» в Полтаві, ПП «ВО «Черкащина», ПП «Довіряй ділам» Труханова в Одесі та інші.

По-п'яте, у виборах брали участь деякі суто регіональні партії. Відповідно до українського законодавства таких партій де-юре бути не може, однак де-факто вони існують і приймають участь у політичному житті суспільства. Перш за все йдеться про ПП «Єдиний центр», Партію угорців України та Демократичну партію угорців України (вказані партії проявляють активність лише на Закарпатті).

По-шосте, у виборах активну участь взяла низка нових, або відроджених політичних партій: ПП «Відродження», яку пов'язують з колишніми представниками Партії регіонів, ПП «Наш край» – з Адміністрацією Президента України, ПП «УКРОП» вважають проектом олігарха І. Коломойського.

Згідно з результатами підрахунку зведених показників партій на місцевих виборах, ПП «Блок Петра Порошенка «Солідарність» підтримали 19,5% виборців, ВО «Батьківщина» – 12,1%, ПП «Опозиційний блок» – 11,5%, ПП «Українське об'єднання патріотів – УКРОП» – 7,3%, ВО «Свобода» – 6,8%, Радикальну партію Олега Ляшка – 6,7%, ПП «Об'єднання «Самопоміч» – 6,4%, ПП «Відродження» – 5,4%, ПП «Наш край» – 4,8%, Аграрну партію України – 3,2%.

Разом з тим, варто зазначити, що у місцевих виборах не брала участі ПП «Правий сектор», участь якої могла б скорегувати результати одразу кількох політичних сил, зокрема, ВО «Свободи», ПП «УКРОП», Радикальної партії Олега Ляшка.

Місцеві вибори, крім згаданих вище проектів (ПП «УКРОП», ПП «Відродження», ПП «Наш край») імовірно, дали старт новим партійним проектам, які будуть брати участь у майбутніх парламентських виборах. Перш за все йдеться про Аграрну партію України та Громадський рух «Народний контроль».

На місцевих виборах 2010 року головним було протистояння за вплив у обласній, районних та місцевих радах між Партією регіонів та ПП «Єдиний Центр». Виключенням були місця компактного проживання угорців, які голосували за угорські партії. На виборах 2015 року головне протистояння – це боротьба за вплив у радах між ПП «Єдиний центр» та ПП «Блок Петра Порошенка «Солідарність»». Після збройної сутички у м. Мукачеві влітку 11 червня 2015 року між представниками Правого сектору і оточенням народного депутата М. Ланя, Президент України П. Порошенко оголосив, що на Закарпатті потрібно покінчити з кланами, які підпорядкували собі область. А вже 15 липня головою Закарпатської обласної адміністрації був призначений Г.Москаль на якого і було покладено це завдання. Разом з головою обласної адміністрації були призначені нові очільники Служби безпеки України та Міністерства внутрішніх справ в Закарпатській області. З моменту призначення Г. Москаля починається процес формування ПП «Блок Петра Порошенка «Солідарність», існування та функціонування якої до вище зазначених подій практично не було. Основу для формування партійної структури партії склали члени ПП «УДАР», а також за квотою члени ПП «Народний фронт».

Таким чином, 5 % виборчий бар'єр на виборах до Закарпатської обласної ради подолали 6 партій: ПП «Єдиний центр» (22,79 %), ПП «Блок Петра Порошенка «Солідарність» (18,05 %), ПП «Відродження» (12,84 %), ПУУ–КМКС (9,44 %), ВО «Батьківщина» (8,58 %), ПП «Опозиційний блок» (5,38 %).

Не змогли подолати 5 % бар'єр такі політичні сили, як ПП «Об'єднання «Самопоміч» (3,93 %), ВО «Свобода» (3,29 %), Радикальна партія Олега Ляшка (4,62 %), ПП «Українське об'єднання патріотів – УКРОП» (3,23 %), які по Україні загалом отримали хороші результати.

Як і на попередніх місцевих виборах не отримала належну підтримку в області ВО «Свобода». Не змогла подолати виборчий поріг Радикальна партія Олега Ляшка. Це черговий раз підкреслює конформізм закарпатського виборця та відсутність радикальних настроїв у краї.

Таким чином, до обласної, районних та міських рад обласного підпорядкування було обрано 679 депутатів (у 2010 році 965 депутатів). Найбільше депутатських мандатів отримали наступні політичні сили: ПП «Єдиний центр» – 174 мандати (25,63 %, у 2010 – 40 %), ПП «Блок Петра Порошенка «Солідарність» – 122 (17,94 %), ПП «Відродження» – 106 (15,61 %, у 2010 – 0,8 %), ВО «Батьківщина» – 58 (8,54 %, у 2010 – 7,7%), ПУУ–КМКС – ПУУ – 46 (6,77 %, у 2010 – 3,6 %), ПП «Опозиційний блок» – 37 (5,45 %), ДПУУ – 33 (4,86 %, у 2010 – 3,9 %), Радикальна партія Олега Ляшка – 22 (3,24 %), ПП «Об'єднання «Самопоміч» – 19 (2,8 %), ПП «Наш край» – 15 (2,21 %).

Найбільш політично строкатими за результатами виявились міські ради у м. Ужгород та м. Хуст. До них пройшли найбільше партій. До Ужгородської міської ради – 9, а до Хустської – 7. При чому перемогу на виборах до Хустської міської ради отримала ПП «Конкретних справ» – 16 мандатів з 34. Також до ради пройшла ВО «Свобода» та Українська народна партія.

Окремо слід зупинитися на електоральних процесах в угорській національній меншині. Перш за все, зміна влади в Україні в лютому 2014 року призвела до змін і в середовищі закарпатських угорців. Лідером ПУУ–КМКС став В. Брензович (колишній очільник М. Ковач відкрито виступав за автономію угорської меншини), а ДПУУ – Л. Зубанич (колишній очільник І. Гайдощ підтримував Партію регіонів і був учасником Антимайдану).

У Берегові 5 вересня 2015 року відбулася спільна конференція партійних організацій Демократичної партії угорців України та Партії угорців України – КМКС, де затверджено підписану керівниками політичних сил Угоду про співпрацю на виборах до місцевих рад. Було домовлено, що в Закарпатську обласну раду буде сформований один партійний список від ПУУ–КМКС, до якого 50 / 50 ввійдуть і представники ДПУУ. У територіальні громади нижчого рівня – районні та міські, будуть відбиратися особи, котрі мають найбільший авторитет в регіоні.

Рішення про співпрацю на виборах, яке було прийнято вперше за історію незалежної України, принесло свої позитивні результати. До обласної ради ПУУ–КМКС отримала 9,44 % голосів виборців і 8 депутатських мандатів. Крім того ПУУ–КМКС отримала депутатські мандати у наступних радах: Берегівська районна – 12 мандатів, Виноградівська районна – 7, Мукачівська районна – 4, Ужгородська районна – 8, Чопська міська – 7, Хустська міська – 3, Ужгородська міська – 2, Мукачівська міська – 3. ДПУУ має наступну кількість депутатів: Берегівська районна – 7, Виноградівська районна – 4, Чопська міська – 12.

Отже, місцеві вибори були успішними для нових партійних проектів, таких як, ПП «Українське об'єднання патріотів – УКРОП», ПП «Відродження», ПП «Наш край», Аграрна партія України та Громадський рух «Народний контроль». Дещо втратила свої електоральні позиції на Закарпатті ПП «Єдиний центр».

Загалом же, характер участі закарпатців у місцевих виборах залежить насамперед від авторитету крайових лідерів та впливовості партійних структур у напрямку реальної допомоги у вирішенні місцевих проблем.

